

Birlikte yaşam tecrübesi olarak Almanya Türk toplumunun Alman toplumu ile yatay ilişkileri ve müphemlik

Irmak Baran*

Almanya’da Türk ve Almanlar altmış yılı aşan bir süredir birlikte yaşamaktadırlar. Sosyolojik olarak Almanya Türk toplumunun en belirgin özelliği yabancıliktir. Türk toplumunun işçiler olarak çalışma durumu değişmesine rağmen yabancılik vasıfları değişmemiştir. Dolayısıyla Türk toplumu Alman toplumu için müphemlik ifade etmektedir. Aynı şekilde Alman toplumu Türk toplumu için barındırdığı bilinmezlik ile müphemlik ifade etmektedir. Göçün başlangıcından itibaren Türkler ve Almanlar yabancı dil gibi kısıtlara rağmen bireysel arkadaşlıklar, karşılıklı yardımlaşma ve karma evlilikler yoluyla iletişim ve etkileşimde bulunmuşlardır. Özellikle Türk ve Alman kadın ve kız çocukları arasında kurulan ilişkiler sayesinde ev ve aile karşılıklı olarak birbirine açılmıştır. Bu ilişkiler toplumların karşılıklı bilinmezliğini azaltmıştır. Mekanda geçirilen zamanın uzaması, ana toplumun tanınırlığını artırarak sosyal ilişkileri etkilemiştir. Türkler yabancı olarak, göçün başlangıcından günümüze kadar gündelik hayatın çeşitli bağlarında Alman toplumu ile bir araya gelerek arkadaşlık, komşuluk gibi yatay ilişkiler kurmuşlardır. Bugün Almanya’daki Türkler Almanya’nın en kalabalık nüfusuna sahip yabancı topluluğudur. İşgücü anlaşmasında belirlenen işçilerin geçici sözleşmelerinin uzatılarak süreklilik kazanması sonucunda aile birleşimi, Almanya’nın göç edilen ülke olduğunun kabulü, göç tecrübesi yaşamayan yeni kuşak işçi çocuklarının Almanya’da doğup büyümeleri, Almanya’nın geleneksel etnik yaklaşımı ve yabancılar politikasındaki değişimler Türk göçmenlerin özelliklerinin değişimine yol açmıştır. Nitel araştırma tekniğinin kullanıldığı bu makale, Almanya Türk toplumunun ana toplum ile kurdukları yatay ilişkilerde failliklerini oluşturma biçimlerini, onların kendi anlatıları üzerinden anlamayı ve yorumlamayı amaç edinmiştir.

Araştırma makalesi

Research article

Geliş - Submitted: 14.11.2023

Kabul - Accepted: 03.12.2023

Atıf – Reference: Baran, I. (2023). Birlikte yaşam tecrübesi olarak Almanya Türk toplumunun Alman toplumu ile yatay ilişkileri ve müphemlik. *Nosyon: Uluslararası Toplum ve Kültür Çalışmaları Dergisi*, 12, 60-83.

Anahtar kelimeler: Almanya türk toplumu, göç, yabancı, komşuluk, arkadaşlık, nitel yöntem

Non-hierarchical relations of the Turkish community in Germany with the German society as a coexistence experience and ambiguity

Abstract

Turks and Germans have been living together in Germany for more than sixty years. Sociologically, the most prominent characteristic of the Turkish community in Germany is foreignness. Although the employment status of the Turkish community as workers has changed, their characteristic of foreignness has not changed. Turkish society means to ambiguity for German Society. Likewise German society contains unknowable feature and ambiguity From the beginning of migration Turks and Germans in spite of the restriction of language achieved individual friendship mutual cooperation and marriage. Especially owing to relationship set by German and turkish women relations are getting better.This helped to deacrese ambiquty . As foreigners, the Turkish community has come together with the German community in various contexts of daily life from the beginning of migration to the present day and established horizontal relations such as friendship and neighborhood. Duration of time spent together increased knowledge and social relations. Today, the Turkish community is the foreign community with the largest population in Germany. Family reunification as a result of the extension and permanence of the temporary contracts of the workers specified in the labor force agreement, the acceptance of Germany as a country of immigration, the birth and growth of the new generation of workers’ children in Germany who have not experienced immigration, shifts in Germany's traditional ethnic approach and foreigners policy have led to changes in the characteristics of Turkish immigrants. Using qualitative methodology, this article aims to understand and interpret the ways in which the Turkish community in Germany constructs their agency in their horizontal relations with the main society through their own stories.

*Milli Eğitim Bakanlığı.

E-posta: irmakbaran@gmail.com, ORCID ID: 0009-0008-5229-2443

Keywords: Turkish community in germany, migration, foreign, neighborhood, friendship, qualitative method

Giriş

30 Ekim 1961 yılında imzalanan iş gücü anlaşması ile başlayan Batı Almanya'ya Türk işçi göçü üzerinden altmış yılı aşkın süre geçmiştir. Almanya'daki Türk nüfus yapısını belirleyen göçün başlangıçtaki işçi göçü niteliği, 1973 yılında işçi alımının durdurulmasından itibaren aile birleşimi ve sığınma şeklinde gerçekleşen genel göç biçimine dönüşmüştür (Kaya, 2016, s. 49). Bugün Türk cemaati Almanya'nın en kalabalık nüfusuna sahip yabancı topluluğudur. İşgücü anlaşmasında belirlenen işçilerin geçici sözleşmelerinin uzatılarak süreklilik kazanması akabinde aile birleşimi, Almanya'nın göçmen ülke olduğunu kabulü, göç tecrübesi yaşamayan yeni kuşak işçi çocuklarının Almanya'da doğup büyümeleri, Almanya'nın geleneksel etnik yaklaşımı ve yabancılar politikasındaki değişimler ve daha birçok nedene bağlı olarak Türk göçmenlerin niteliği de değişmiştir.

Bununla birlikte Almanyalı-Türkler, yaşanan değişimlere ve kazanılan daha iyi statülere rağmen, bütünselci kültür algısından kaynaklı gerek Almanya'da gerekse Türkiye'de 'arada kalmış', 'yabancı', 'Almanca', 'dejenere', gibi olumsuz anlam içeren ifadelerle tanımlanma gelmişlerdir (Kaya, 2016, s. 49). Başlangıçta geçicilik statüsünü belirleyen "misafir işçi/ gastarbeiter" kavramı resmî belgelerden erken dönemde kalkmasına rağmen uzun süre Türk ve Alman toplumunun zihin ve yazın dünyasında yerini korumuştur. Göç tecrübesine sahip birinci ve ikinci nesil Türklerin Almanya yaşam tecrübelerinin yanı sıra göç tecrübesi olmayan Almanya'da doğup, Alman kültür ve eğitim sistemi içinde yetişen yeni kuşakların kimlik kültür ve statü değişimleri Türk toplumunun niteliğinin değişimini sağlayan ana aktörler olmuşlardır. Bugün beyaz yakalılar sınıfına dahil mesleklerde uzman ve yönetici pozisyonlarında, siyasi ve politik arenada çok sayıda Türk topluma mensup bireye rastlanmaktadır. Alman vatandaşlığına geçen Türk kökenli Alman vatandaşları milyonlarla ifade edilmektedir (Statista, 2023). Ancak Göç ve göçmenlerin niteliği değişse de yabancılaşma vasıflarının değiştiğini söyleyemeyiz. Türk toplumu Almanya'da Alman toplumu ile çeşitli bağlamlarda ilişkiler gerçekleştirmiştir. Gruplar arasında ilişkiler sosyal süreçlerde gerçekleşir. Sosyal süreçler gruplar arasındaki çift taraflı ilişki ve etkileşim süreçleridir. Gruplar arasında, birbirleri karşısındaki konumları, büyüklükleri/hacimleri ve baskınlığı ilişki çeşitleri ve etkileşim düzeylerinde farklılaşmalara neden olur. Bu bakımdan ana toplum, içinde bulunan azınlık ve yabancı gruplar karşısında düzenleyici, büyük ve baskın olarak yer alır. Bu anlamda Alman toplumu Türk toplumu ile ilişki ve etkileşim süreçlerini belirleyen ana toplumdur.

Almanya Türk toplumunun Alman toplumu ve kendi içinde kurduğu ilişkiler zaman ve mekân konumlanmalarını belirleyen süreçler içerir. Karşılıklı ilişki bir taraftan bireysel kimlik inşa süreçlerini diğer taraftan dini hayat, aile, statü ve sivil toplum gibi kurumsal yapılarda değişim süreçlerini etkiler. Almanya Türk toplumunun kendi içinde kurduğu ilişkiler ortak kader duygusu ile gurbet-sıla dikotomisi içinde birlikte var olma süreçlerini kapsamaktadır. Ana toplum ile kurulan ilişkilerin ise Türk toplumunun, ana toplum tarafından, birlikte yaşam süreçlerinde anlam bulan, misafir, yabancı, göçmen, göçmen kökenli (migrationshintergrund), göç hikayesi olan (migrationgeschichte) kavramları ile sınıflandırılmaya tabi tutulduğunu söyleyebiliriz. Sınıflandırmayı ifade eden bu kavramların yabancılığa atfı ortak nokta olarak öne çıkmaktadır. Dolayısıyla Türklerin ana toplum içinde belirgin vasıfları yabancılıktır.

Türk toplumunun değişmeyen bu sürekli yabancılık vasfı Türk toplumu üzerine yapılan sosyal bilim araştırmalarının belirleyici değişkenlerinden biri olarak öne çıkmaktadır. Almanya Türk toplumunu konu edinen ana toplumla ilişkiler, uyum ve entegrasyon, vatandaşlık, kimlik, kültürel çatışma, dini ve kültürel hayat başlıklarında yapılan araştırmalarda yabancı ve öteki olmak bağlamında değerlendirme ve yorumlara

rastlanmaktadır. Söz konusu değerlendirmeler genellikle belirli göç kuramları çerçevesinde işlevsel genellemeler ve sayılılar içerir (Çelik, 2008, s. 109). Belirli kuramların belirlediği genellemeler içine hapsedilerek yapılan sosyal gerçekliğe yönelik değerlendirmeler, sosyal gerçekliği inşa edenlerin bireysel failliklerini göz ardı ederek nesnelleştirmektedir. Oysaki sosyal gerçeklik kurumsal yapıların belirleyiciliği yanında faillerin karşılıklı ilişki ve etkileşimleri ile inşa edilir (Toker, 2008, s. 60). Göç olgusu hem göç eden hem de göç alan toplumlar açısından karşılıklı faillikleri içerir. Aynı zamanda göç ve sonrası, rutin karşılaşmalarla sürekli üretilen ve ortak yaşam tecrübesini nesnelleştiren pratikler barındırır. Bu tecrübe ve pratiklerin inşa ettiği sosyal gerçeklik, öznelere hikayelerinde keşfedilip betimlenebilir. Rosenhathal'e (2018, s. 36) göre sosyal gerçeklik, aktörlerin bir durumu nasıl yorumladıklarına ve bu yoruma nasıl katkıda bulduklarına bağlı olan etkileşimli süreçler tarafından oluşturulur. Bu tür yorumlar ne keyfi ne de her bireyin adeta "tek başına" hareket etmesinden kaynaklanan psikolojik süreçlerden de kaynaklanmaz. Söz konusu yorumlar daha çok sosyalleşme süreci sırasında içselleştirilmiş kolektif olarak paylaşılan bilgi birikimine, eylem ve etkileşim kurallarını içeren bilgiye, öznenin herhangi bir somut bağlamdaki biyografik durumuna bağlı olarak öznel olarak yorumlanan ve uygulanan kurallara dayanırlar. Diğer bir deyişle birey, yorumlarında, anlam yüklemelerinde, yaşam tecrübelerine bağlı olarak çeşitli şekillerde yorumlanıp uygulanabilen, üretici/yaratıcı ve düşünümsel (reflectively) bir şekilde kullanılması gereken kolektif bilgi birikimine atıfta bulunur. Dolayısıyla "nitel araştırmalarda toplumsal gerçeklik, anlamlarla ilgili bir ürün ya da özellik olarak kabul edildiğinden bu gerçekliğin doğasıyla alakalı olan süreçsel ve düşünümsel nitelikleri ortaya çıkarmak mümkün olmaktadır" (Çelik, 2023, s. 69).

Almanya Türk toplumu göçün başlangıcında günümüze gelen süreçte farklı kimlik ve kültür yapısı ile Alman toplumu ile kurumsal ve bireysel ilişki süreçleri içinde yer almıştır. Türk toplumu ile Alman toplumu bir arada bulunma ortamlarında, gündelik karşılaşmalarda komşuluk, arkadaşlık gibi bireysel ve kurumsal yatay ilişki süreçlerinde etkileşimde bulunmuşlardır. Dolayısıyla katılımcılarımızın yabancı olarak ana toplumla gündelik karşılaşmalarda bireysel ve kurumsal ilişkileri ve bu ilişkilerde failliklerini inşa biçimleri makalenin temel problemini oluşturmaktadır.

Bu çalışma "Avrupa Yeni Nesil Türk Toplumunun Sosyo Kültürel Yapısının Oluşumunda Dinin Etkisi ve Değişim" (Baran, 2023) başlığında nitel paradigmaya bağlı olarak hazırlanan doktora tezine veri elde etmek amacıyla, Almanya Türk toplumunun farklı jenerasyonlarına mensup Türklerle yapılan 24 adet derinlemesine mülakat ve katılımlı gözlem yolu ile elde edilen ancak araştırma kapsamı dışında tutulan verilere dayanmaktadır.

Nitel paradigmaya bağlı araştırmalar gündelik hayat bağlamlarında karmaşık toplumsal durumları ve pratikleri aktörlerin perspektifinden incelemeyi amaç edinir. Araştırmacı aynı zamanda aktörlerin bilinçli bakış açıları ve bilgi dağarcıklarının yanında onların örtülü bilgilerini ve farkında olmadıkları anlamların etkileşimli üretimini yorumlamakla da ilgilenir (Rosenthal, 2018, s. 15). Bu bağlamda makale Almanya Türk toplumunun yabancı olarak Alman toplumu ile kurmuş olduğu yatay ilişki süreçlerinde ilişki ve inşa biçimlerini, faillerinin anlatıları üzerinden anlamak ve yorumsamacı yaklaşımla keşfetme amacı taşımaktadır. Araştırma katılımcıların anlatıları ile sınırlandırılmıştır.

1. Modern toplumda yabancı ve müphem

Yabancılar bireysel ve toplumsal ilişkilerde kendisine ihtiyatla yaklaşılabilir bazen dost bazen düşman olarak algılanan kimselerdir. Bauman yabancıyı, tüketici toplumlarda yeterince maddi güce sahip olmayan buna bağlı seçme özgürlüğü kısıtlı güçsüz insanlar olarak niteleyerek, sümüksü metaforu ile açıklar. Ev sahibi bireyler için yabancı, katran, bal ya da pekmez fıçısı içine düşen bir insana kaçıışı olmayan bir unsur tarafından zapt edilmiş hissi vererek özgürlüğünü kaybetme duygusu yaşatan sümüksü gibidir. Düzenin kaybedilme korkusu

sümüksüde cisimleşir. Sümüksülük özgürlüğün kaybedilmesini ya da tehdit altında her an kaybedilir olma korkusunu temsil eder. Yabancıнын sokak ve caddeleri doldurması özgürlüğü tehdit eder ve kurulu düzen için tehlikedir (Bauman, 2013, s. 44-47). Yabancı ötekinin başka bir özne olarak kabul edildiği dost ve düşman sınıflamalarından birine dahil edilemeyen ne dost ne de düşman olduğuna hakkında karar verilemeyendir (Bauman, 2014, s. 85). Bu bağlamda yabancı, dil tarafından yapılandırılmadığı için bilinmezlik bir başka ifade ile müphemlik barındırır. Simmel yabancıнын mekânsal sınırlara benzeyen bir grup içinde sabitlendiğini ve gruba sonradan eklenmiş olmasının, grubun parçası olmayan ve olmayacak nitelikler taşımasının etkisi olduğunu ifade eder (Simmel, 2009, s. 149). “Bu haliyle, yabancı aynı anda hem yakın hem uzaktır” (Simmel, 2009, s. 153). “Yabancı, gruba organik olmayan bir biçimde eklenmiş olsa da, yine de grubun organik bir üyesidir. Hayatının bütünü bu unsurun özgül koşullandırmasından nasibini alır” (Simmel, 2009, s. 154).

Dilin yabancıyı tanımlamakta yetersiz kalması ile ortaya çıkan müphemliğin yarattığı düzensizlik durumu sınıflandırma ile aşılmaya çalışılır. Bauman, sınıflandırmanın dünyaya bir yapı atfetmek olduğunu ifade eder. Sınıflandırma dünyadaki mümkünatı manipüle ederek bazı olayların imkanını sınırlandırmak ya da olabilirliğini daha olası kılmak, olayların tesadüfiliğini yok saymak ya da tamamen ortadan kaldırmak amacındadır. Bu amaca uygun olarak düzenli bir dünya ile rastgelelikler dünyası arasında konumlanan dil, sınıflandırma işlevi aracılığıyla, düzenin devamı, tesadüflük ve olumsuzluğun reddi ya da bastırılması için çaba sarfeder (Bauman, 2014, s. 12-13).

Bir başka ifade ile sınıflandırma birey ve toplum için düzenin idamesini sağlamak amacıyla tesadüfiliği ortadan kaldırarak nesnelere ve olayları tanımlamalarla bilinir kılıp, kaos olarak nitelenen düzene karşı gelecek tehlikeler ve olumsuzluklar karşısında takınılacak davranışlar, alınacak tedbirler hakkında fikirler üretmesine imkân sağlayacak rahat bir ortam sunar. Her şeyin tanımlana bilirliliğinin imkansızlığı bilinmeyen bir başka değişle müphemlik durumudur. Her şeyin tanımlanarak bilinir kılınması ısrarı yeni müphemlikler doğurur. Çünkü “müphemlik, sınıflama işinin bir yan ürünüdür ve her seferinde daha fazla sınıflandırma çabası gerektirir” (Bauman, 2014, s. 14).

Dışlama ve dahil etme eylemlerinden oluşan sınıflama fail ve failin dışındakileri farklı bir ifade ile ben ve ötekini inşa eder. Öteki içerdekinin zıddı dışardaki olarak tanımlanması nedeniyle bilenendir. Sınıflandırmanın dışında kalan bilinmeyen yabancılar vardır.

Karar verilemezlerin hepsi ne o/ne de şudur. Yani bunlar ya-şu/ya-da bu'nun aleyhinedir. Eksik belirlenimleri bunların gücüdür. Çünkü bunlar hiçbir şeydirler ve her şey olabilirler. Karşıtlığın düzenleyici gücünü, dolayısıyla da karşıtlık anlatıcılarının düzenleyici güçlerini yok ederler. Karşıtlıklar bilgiyi ve eylemi mümkün kılar; karar verilemezler ise bunları felç eder. Karar verilemezler, karşıtlıkların en yaşamsalının bile yapaylığını, narinliğini ve sahteliğini acımadan ifşa eder. Dışarıyı içeriye getirir ve düzenin rahatını kaosun kuşkusu ile zehirler. (Bauman, 2014, s. 84)

Dolayısıyla yabancı belirlenemezliği ile müphemlik barındırır ve modern düzen için tehlikelidir. Müphemlik ortadan kalkıncaya kadar yeniden sınıflamalara tabi tutulur.

Almanya modern ulus devlet yapısı ile düzen toplumdur. Karşıtlıkların düzenleyici gücünden beslenen modern düzenin bir üyesi olan Alman toplumunun Türk toplumuyla ilişkisi içeri ve dışarı dikotomik sınıflandırmasının yanı sıra karar verilemez bir başka ifade ile yabancı sınıflandırması bağlamlarında gerçekleşir. Türk toplumu kendi dini kültürel yapısı ile ana toplum düzeninden farklı olarak sosyal süreçlerde konumlanması ile düşman sınıflandırmalar tarafında yer alırken, diğer yönden sorumluluk ve ahlaki görev tarafından biçimlendirilen çalışma, eğitim, ekonomik ve ticari hayatta iş birliğinin pragmatizmi ile var edilen dostlar cenahında yer alır.

Türk toplumu ana toplum için yabancı olarak sınıflandırılırken, ana toplum da Türk toplumu için yabancı sınıftadır. Yabancı sınıflaması her iki toplum açısından müphemlik ifade eder. Yerli ve yabancı ilişkisi çift taraflı ontolojik kaygıları içinde barındıran bir ilişki

türü olduğu söylenebilir. Dost ve düşmanlığından emin olunamayan, içinde barındırdığı belirsizliklerle ontolojik varlığa yönelik tehdit içerip içermediğine karar verilemeyen müphemlik, her iki toplumsal yapı için ortadan kaldırılması bir başka deyişle belirli hale getirilerek kategorize edilmesi gereken durumdur.

2. Türk toplumunun Alman toplumu ile yatay ilişkileri ve müphemlik

2.1. Rutin karşılaşmalar

Alman ve Türk toplumları bir arada bulunma ortamlarında gündelik karşılaşmalarla iletişim ve etkileşim içinde bulunmaktadır. Türk toplumunun geçicilik statüsünün kalıcılığa dönüşmesi ile ana toplum içinde müphem niteliği görünür hale gelmeye başlamıştır. Mekânda kalış süresinin uzaması ve yeni nesillerin yabancı dil problemini aşması ile ana toplumun müphemlik vasfı Türk toplumu açısından aralanmaya ve bilinir hale gelmeye başladığı söylenebilir. Bir taraftan modern düzenin müphemleri eriterek düzenin parçası haline getirme çabaları, diğer taraftan Türk toplumunun varlığını koruma ve kabul ettirme çabaları içinde iç içe geçmiş ilişki süreçleri ortaya çıkmıştır.

İşçilerin birkaç yıl çalışıp bir miktar para biriktirip anavatana geri dönme düşüncesi uzun yıllar taraf devletlerin işçilere yönelik politikalarında ve Türklerin Almanya'daki hayatlarında belirleyici olmuştur. Almanya'da Türk ailesinin genişlemesi, yeni kuşakların eğitimleri, iş hayatına atılmaları, Türkiye'deki siyasi ve politik gelişmeler gibi birçok sebebe bağlı geri dönüş fikri kalıcılık yönünde dönüşmüştür. Almanya'nın göçmen ülkesi olduğunu kabul ile başlayan entegrasyon ve uyum tartışmaları ile devam eden süreç sonunda yabancılar ve vatandaşlık hukukunda yapılan düzenlemeler ile Türklerin kalıcılığı siyasi otorite tarafından zimmi bir kabule dönüşerek kalıcılığın kesinleştiği söylenebilir. Geçicilik döneminin Türklerin hayatındaki belirleyici etkisini göz önüne alarak göçün başlangıcından iki binli yılların başına kadar olan dönem çalışmanın bundan sonraki kısmında misafir işçilik dönemi olarak anılacaktır. İki binli yılların başından günümüze kadar olan süreç ise diasporik dönem ya da misafir işçilik dönemi sonrası olarak ifade edilecektir.

Türk toplumunun ana toplum ile ilk karşılaşması misafirlik vasfı ile gerçekleşmiştir diyebiliriz. Misafirlik vasfı geçiciliği barındırır. İşçi yurtlarında kalan misafir işçilerin sokakta, marketlerde, tren ve otobüslerde veya hafta sonları ya da akşamları eğlence mekanlarında karşılaşmaları ilk karşılaşmalar olarak düşünülebilir. Tren istasyonları misafir işçilerin hafta sonları buluşma mekanları olarak Alman toplumunun dikkatini çekmiş ve dönemin gazete haberlerine konu edinilmiştir (Buck, 2017, s. 83). İş arkadaşlığı dışında bağlantısı olmayan insanların kamusal alanlarda (sosyal alanlarda) görünürlükleri sınırlıdır. Geçicilik vasfına binaen kurulan ilişkiler geçici, sınırlı ve bireysel süreçlerde gerçekleştiği söylenebilir.

Aile bileşimi ile ilk dönemlerinde geçicilik vasfına rağmen ortak mekanlarda kurulan ilişkilerde bireysel süreçler yanı sıra kurumsal süreçlerde etkindir. İş arkadaşlığı, karşı cinsle arkadaşlıklar, birlikte yaşam, evlilikler, komşuluk, aynı mahalle, sokak ve apartmanda iskân, aynı okulda öğrenci veya veli olma gibi süreçlerde bir arada bulunmalar gerçekleşmeye başlamıştır.

Birinci neslin ana toplumla kurduğu ilişki biçimleri kısıtlar barındırır. Kısıtlar (Baran 2023, s, 64-79) Türk toplumunun zaman ve mekân konumlanmalarını etkilediği gibi ana toplum ile ilişki biçimlerini de etkilemiştir. Birinci neslin yabancı dil bilmemesi ana toplumla ilişki süreçlerini etkileyen önemli unsurlardan biri olarak öne çıkar (Abadan 2002. s. 112). Katılımcılarımızın ifadelerinden de anlaşılacağı üzere Almanca bilmemek, kendini anlatamadığı için özgüven eksikliğine, ana toplumu tanımasına engel olduğu için korkulara sebep olduğu ifade edilebilir. Görüşmecilerimiz birinci kuşağın en önemli sorunlarından birinin Almanca bilmemeleri olduğunu dile getirmişlerdir ki bu sorun Alman toplumu ile

ilişkilerini kısıtlayan bir olgu olarak öne çıkmaktadır. Birinci nesil görüşmecilerimizden Melek “Almanlarla Türk toplumunun ilişki kurmasına engel olan hususlar nelerdir?” sorusunu “En basit sebep dil” karşılığını vermiştir. Üçüncü nesil Çelik de, birinci nesle mensup dedesinin ve arkadaşlarının Almanca bilmedikleri için doğal olarak kendi aralarında bulduklarını belirterek, Almanların Türkleri tanımadığını gözlemine paylaşmıştır. Çelik, “Dedenler neden sadece Türk toplumu içinde oldular” şeklinde formüle ettiğimiz soruya şöyle cevap vermiştir:

Tabiki onlar ilk önce yabancı dil, bu Alman dilini bilmiyorlardı. Ee doğal olarak tabiki arkadaşlarının buluşuyolardı kahvelerde ne bilim camilerde, kendi tanıdıkları insanların buluşuyolardı, o yüzden Almanlar bizi fazla tanımadı aslında biz bu jenerasyonda mesela görüyoruz tabi Almanlar İslam’a da geçiyor çoğu görüyoruz. Mesela medyada göstermiyorlar ama çok Alman var ki İslam’a geçiyor. Çünkü bir iletişim var artık yani gençlerin arasında, gençler örnek oluyor, güzel ahlak gösteriyor tabiki (Çelik, E, 23, E, 3. nesil, Hamburg).*

Misafir işçilik dönemi olarak tanımlayabileceğimiz birinci kuşak Türklerin Türk toplum yapısında belirleyici olduğu dönemde, Türklerin dini inanış biçimlerinin Alman toplumu ile ilişkilerini belirleyen bir unsur olarak sayabiliriz. Aile birleşimi yolu ile Almanya’ya göç eden kadın görüşmecilerimizden Tarakçı misafir işçilik dönemi en önemli sorunlarını “dil ve bir de günah” olarak dile getirerek birinci kuşak Türklerin ana toplumla kurdukları ilişki süreçlerinde taşıdıkları endişeleri “her halde Almanlaşmaktan korkuyorlardı” cümlesiyle özetlemiştir. Almanlaşmanın ne demek olduğunu “Ne demek? Yani onların kültürü ayrı, dini ayrı şeyi ayrı yani o şekilde ondan korkuyorlardı diyorum ben benim düşüncem o. Veyahut ta bir sorun olduğu için kendilerini anlatamamaktan korkuyorlardı.” ifadeleriyle Türklerin kendini anlatamama kaygısına işaret etmiştir. Misafir işçilik döneminde günah korkusu Türklerin ana toplumla ilişkilerinde mesafeli davranmalarını sağlamıştır. Tarakçı’nın ‘Almanlaşmaktan korkmak’ olarak ifade ettiği durumun asimilasyon kaygısı uyandırdığını ve bazı Türklerin asimilasyon endişesi ile ana toplumdaki uzak durmayı tercih ettiklerini söyleyebiliriz. Nitekim bu tercih Avrupa’da diğer Müslüman topluluklarının da tercih ettikleri bir davranış olarak dile getirilmektedir. Canatan Avrupa’da Müslüman azınlıkların “asimile olmamak için kendi içlerine kapanık ve toplumdan yalıtılmış bir yaşam tarzı” (Canatan, 1995, s. 320) kurduklarını ifade etmektedir.

Tarakçı anlatısında günah olarak ifade ettiği dini anlayış biçiminin ana toplumla ilişkilerde belirleyiciliğini şöyle açıklamıştır:

Nasıl günah? Mesela diyelim Bir Almanın evine gittiği zaman orada Allah inancı değil de başka bir inanç olduğu için onun günah olacağını veyahut ta bir erkekle tokalaşmanın günah olacağını yani çok şeyler vardı. Her şeyde mesela hazır bir şey aldıkları zaman bin defa düşünen insanları bilirim ki acaba içinde domuz eti var mı? En büyük korkular da domuz eti yemektir. (Tarakçı, K, 70, D, 1. nesil, Bremenhafen)

Dini algı biçimlerinin yanı sıra kültür farklılığının da ana toplumla ilişkileri kısıtlayıcı rol oynadığını Türkoğan’ın anlatısında görmekteyiz. Katılımcımız seksenli yıllarda Türklerin daha çok Güney Almanya eyaletlerinde gerçekleştirilen Faching (faşing) adı verilen yerel festivallere yaklaşımını şöyle anlatmıştır:

Tabiki burada şu söylenebilir, yani yaşadığımız toplumunda etkileri söz konusu burada. Örneğin, Faşingler (Fasching) çok aşağılanırdı o yıllarda. Almanların o faşing eğlenceleri. Fakat erkekler faşinglere giderdi. Kadınlar gitmezdi. Şimdi ise genç anneler çocuklarını faşinglere, okul ya da kent faşinglerine kendileri götürüyorlar. Ve birkaç gün önceden anaokulunda filan çocuklarını hazırlarlar. İşte kedi kıyafetleri, hayvan kıyafetleri, yüzlerini boyamalar, kıyafet almalarla, anneler çocuklarını faşinglere götürürler. O bu yıllarda çok ayıptı. Faşing olağan üstü böyle hani bir, her

* Katılımcı bilgileri, isim, cinsiyet, yaş, medeni durum (E: erkek, K: kadın, D: dul), mensup olduğu nesil ve yaşadığı şehir sıralaması ile verilmiştir.

türlü seksin yapıldığı, her türlü rezaletin işlendiği olaylar olarak bakılırdı o yıllarda. (Türkdoğan, E, 64, E, 2. nesil, Ulm)

Türkdoğan, Türk toplumunun seksenli yıllarda söz konusu festivallere yaklaşımını anlatırken sesini yükselterek vurgulu bir şekilde “her türlü seksin yapıldığı, her türlü rezaletin işlendiği olaylar” olarak bakıldığını ve festival kortejlerine rastlayan Türklerin yollarını değiştirdiğini belirtmiştir.

Görüşmecilerimizden Tunç, misafir işçilik dönemi Türk toplumunun günlük hayat etkinliklerini görüştüğümüz bölümde anne babasının ve kendisinin de Fasching etkinliklerine gitmediğini belirtmiştir. Mülakatı derinleştirmek amacıyla kendisinin bir yetişkin olarak günlük hayatı ile ebeveynlerinin hayatını karşılaştırmasını istedik. Tunç’un anlatısı ana toplum ile daha yakın ilişki kurarak ebeveynlerinden farklılaştığını göstermektedir.

Yok yok Daha geniş. Alman arkadaşlarımızla yani burda mesela dernek açmış olan alman arkadaşlarımız var. O Fasching dediğimiz karnaval olayı mesela oralardan sürekli davetiye gönderirler, vaktim olduğu zaman icap ederim, giderim. Ee birlikte onlara da giderim kahve içeriz espresso falan içeriz. (Tunç, E, 42, E, 2. nesil, Hechingen)

Birinci neslin genelinin uzak durduğu, kadınların götürülmediği, hakkında olumsuz hikayelerin anlatıldığı faching denen karnavallar Türk toplumu için ayıplanan ve korkulan bir olay olmaktan çıkmıştır. Tunç Alman arkadaşları tarafından karnavallara davet edildiğini ve vakti oldukça gittiğini ifade etmektedir. Tarafımızca 2016 yılı son baharında Stuttgart’ta Canstadter Wasen olarak isimlendirilen son bahar panayırında ve daha sonraki yıllarda weinachsmarkt denen Noel pazarlarında çok sayıda Türkü ve Türk aileyi Alman dostları ile gözlemledik.

Almanya Türk toplumunun ana toplumla ilişkilerinde dil ve kültür farklılığının belirleyici rolünün günümüzde de devam ettiğini söyleyebiliriz. Seksenli yılların ikinci yarısında Almanya’ya göç eden ikinci nesil katılımcımız Alsancak’ın iş yerinde Alman iş arkadaşları ile olan ilişkisini değerlendirdiği anlatısı anlamlıdır.

Bizimkisi iş ilişkisi yani başka türlü yani şimdi hocam yine doksana döneceğim benden iki sene sonra veya bir sene sonra gelen insanlar Almancayı süper öğrendi. Yani neden diyeceksiniz? Yine aile yapısına bakıyor işte rahat rahat gezdiler dolaştılar işte kızlarla, erkeklerle ama ben öyle yapmadım ondan dolayı da Almanca geride kaldı. Mesela bir Alman arkadaş hadi mesela dedim ya ... (anlaşılmayan kelime) takılıyorduk Almanlarda geliyordu. Hadi gidelim gezelim dediği zaman gidiyorsun konuştuğumuz üç kelime vardı adam bir şey anlatmaya çalışıyor, mesela seninle gezmeye dolaşmaya çalışıyor ondan sonra sen sıkılıyorsun o sıkılıyor. Çünkü anlamıyor, sen anlamıyorsun o anlamıyor tek anlaştığımız şey futboldu top oynarken. Şimdi günümüze geliyorum demek istediğim şu çocukluğumuzda Almanlarla ilişkide bulunmadığımız için yani dilimize ortak olmadığımız için Almancayı geniş öğrenemedik. Şimdi de işyerinde bizim kültürümüze, bizim örfümüze, adetimize, dine yani İslam’a uymayan şeyler olduğu için fazla dolaşamıyorsunuz. Mesela biz bazen diyoruz ki hadi iş arkadaşlarına bulaşalım Köln’de gezelim. Gezelim deyince bunların aklına hemen birahaneye girmek geliyor. Tamam diyorsun birahaneye gireyim bende kola içerim, oturuyorsun bir kola içiyorsun İkinci ondan bakmışsın ki bir şey olmaz geliyor senin kaptırma şansın büyük olabiliyor, senin gezdiğin insanlar ayağını kaydırabiliyor iş ilişkisinden öteye gitmiyor. (Alsancak, E, 44, E, 2. nesil, Köln)

Türklerin getto tipi mahallelerde bir arada oturmaları, kültürel alışkanlıkları, sıkı yardımlaşma davranışları ve fabrikada çalışan işçilerinin çoğunluğunun Türk olması, Almanya Türk toplumunun ana toplumla ilişkilerini belirleyen kısıtlar olarak dile getirilmektedir. Perşembe’ye (2005, s. 13) göre “70’li yıllarda, genellikle kentlerin dış kesimlerinde inşa edilen getto tipi konutlarda devam eden yaşantı deneyimleri Alman toplumuyla iletişimlerini engelleyen en önemli etkenlerdendir.” İkinci nesil yazarlardan Çeşme, misafir işçilik dönemi ana toplumla ilişkilerin sınırlı olmasını şöyle gerekçelendirir:

Babamın çalıştığı firmada çalışanların yüzde doksanı Türk’tü. Nereden/Nasıl Almanca iletişim kuracaklardı?” Birçok misafir işçinin Almanlar ile buluşacakları hobileri yoktu. Onların hobisi Türk arkadaşları ile buluşmak, birlikte çay içmek ya da pikniğe gitmek ve anavatan üzerine

konuşmaktı. Bir yerde örneğin iş aramak gibi, Almancaya ihtiyaç duyulduğunda doğrudan bir tanıdık veya arkadaşlardan birini tercüme için yanına alırlardı. Çoğunlukla iş yerlerindeki arkadaş çevresinden veya onların çocuklarından bölük pörçük dil öğrenenlerle Almanlarla iletişim kurulurdu. (Çeşme, 2016, s. 55)

Almanya’da kalınan sürenin uzaması, Almancanın Türk toplumu için rutin içinde daha fazla yer edinmesiyle karşılıklı iletişim ve etkileşimin artması ilk dönemlerde yaşanan toplumların birbirlerine yönelik müphemliklerini zayıflattığı söylenebilir. Ayrıca Türk toplumunun serbest zaman etkinliklerinde zaman ve mekân konumlanmalarındaki farklılaşmalar, yerleşme yönünde değişim süreci yaşandığını göstermesi bakımından önemlidir.

Misafir işçilik dönemi bazı erkeklerin ana toplumla kadın üzerinden kurdukları ilişki ana toplumun Türkler hakkındaki algısına olumsuz etki ettiği düşüncesi ile görüşmecilerimiz tarafından eleştirilmektedir. Özellikle birinci neslin Alman kadınlarla kurmuş olduğu gayri meşru ilişkiler sohbet meclislerinde anlatılırken, görüşmelerimiz esnasında bazı katılımcılarımız bu konuda suskun kalırken bazıları yüzeysel geçiştirmişlerdir. Misafir işçilik döneminde Türklerin Alman kadınlarına yaklaşımlarını ve kurdukları ilişki de namus kavramının etkisini sorguladığımızda katılımcılarımızdan Avcı tebessüm ederek şöyle cevap vermiştir: “Yani şöyle bir arkadaşlık yahut ta onun affedersin yaklaşmak için öyle bir şeyler vardı. Gene tabi ki iyi niyetli olanlarda vardı illa ki. Ama biz de böyle bir şey olmadığı için maalesef cevaplamayacağım yani.” Üçüncü nesil katılımcılarımızdan Çelik ise Almanların Türkler hakkında “maço” algısına sahip olduklarını zannettiğini paylaşarak, bu algının birinci nesilden bazılarının Alman toplumu ile kurduğu olumsuz ilişkilerden kaynaklandığını düşünmektedir.

Onların detayını bilmiyorum ama yani çoğunlukla işte ne duydum yani mesela Almanlarla evlenmeyip çocuk yaptıklarını mesela öle şeyler duydum mesela yani. Aynen ilk nesil mesela gezip tozduğunu Almannan ondan sonra, Almanlarda işte öyle o algı kafasına yerleşiyor. Diyorlar işte Türkler maço hepsi şey falan filan diyo. Yani öyle bir algı. Çoğunlukla herhalde öyle görüyorlar. (Çelik, E, 23, E, 3. nesil, Hamburg)

Seksenli yılların başlarında damat olarak Almanya’ya göç eden Gündoğan ve Can görüşmemizde Berlin duvarı yıkılmadan önce bazı Türklerin Doğu Almanya’ya geçerek kadınlarla gayri meşru birlikteliklerinin Alman toplumu ile ilişkileri olumsuz etkilediğini dile getirmişlerdir. Almanya Türk toplumunun misafir işçilik dönemi günlük hayat anlatısında Melek, erkeklerin iş sonrası kahve ve lokallere gittiklerini belirterek Alman kadınlarla kurdukları hatalı ilişkileri mantıksızlık olarak nitelemiştir.

Tabii ki kahveydi efendim lokaldi Flensburg’una Kiel’ine, araba altlarında ooo neler yaparlardı. Şimdi dikkatini çekerse hocam, bizim Türk televizyonlarımızda birçok bir kuşaktan ama çocuklar annemi arıyom, babamı arıyom diye Türkler şeyine geliyorlar televizyonuna, işte bunlar ilk kuşağın hatalarıdır. İlk kuşağın hatalarıdır. Ya kimisi eşini bırakmış gelmiştir öyle bu hatayı yapmıştır. Ve yahut da eşi olduğu halde yapmıştır. (Melek, K,70, D, 1. nesil, Schleswig)

Türkiye’de orta birinci sınıf öğrenci iken Almanya’ya aile birleşimiyle annesi ve kardeşleri ile birlikte göç eden Akdağlı birinci neslin hata ve yanlışlarını şöyle değerlendirir:

Ya mesela ilk nesil dediğim gibi, yani biraz ee genelde köylü kesimden geldiği için, bizim ilk nesiller tam şey yapamamışlar, entegre olamamışlar dediğim gibi kendilerine kapanmışlar, kapanmıyanlar da eee yani yanlışlıklar yapmışlar yani. Ödünç para almışlar vermemişler, affedersin kızlarına, hanımlarına işte yanlış yapanlar olmuş. Yani bi iki kişi yanlış yapıyo ama işte sona genelleniyor sonradan. (Akdağlı, E, 50, E, 2. nesil, Bielefeld)

Görüşmecilerimiz ve kayıt dışı görüşmelerimizde bazı Türkler tarafından, Türk ve Alman toplumunun birbirleriyle ilişkilerinde tarafların birbirlerini tanımadığı fikri dile getirilmektedir. Misafir işçilik dönemi tarafların birbirlerine uzak durmaları, ana toplumdan gelen ötekileştirme ve ayrımcılık gibi olumsuz baskılar Türk toplumunda ana topluma yönelik

algıları genelleştirmiştir. Araştırmamız esnasında sıkça karşılaştığımız ana topluma yönelik olumsuz genellemeler bazı katılımcılarımız tarafından eleştirilmiştir.

Akdağlı, Türk toplumunun Almanları yanlış tanıdığını ifade etmektedir. Onun Türk toplumundaki sıkı dayanışma ve yardımlaşmaya vurgu yaparak Alman toplumunda bu tür bir dayanışma ve yardımlaşmanın olup olmadığı sorgumuza cevabi anlatısı, ana toplumla ilişkilere içten bakış olarak anlamlı bulmaktayız.

Yok ya Almanları bizde biraz yanlış tanıyormuşuz. Tanıyoruz gibime geliyor. Onlar da yardım sever insanlar onlarda da var tabii canım. Mesela öle bir şey olsa, onlarda yani şeyin vatandaşını, işte dindaşını, neyse ırkdaşına yardımcı olur diye düşünüyorum. Yani gerçekten yani ben iş yerinde çok yardımını gördüm Almanların mesela. (Akdağlı, E, 50, E, 2. nesil, Bielefeld)

Türklerin ve Almanların birbirlerine yardımcı olduğunu belirten Akdağlı, tarafların birbirlerini tanımama sebeplerini sorguladığımızda, kısıtlı ilişkilere ve bireysel değerlendirmelerin olumluluğuna rağmen, ana toplumun Türkler hakkındaki genel algısının olumsuzluğuna dikkat çekmektedir.

Ya yani dediğim gibi benim gibi belki de çok insan var yani biz birbirimiz ailece gidip görüşmediğimiz için, yani sadece iş yerinde işte merhabalaştığımız için olabilir yani. Yoksa insanlar birbirleri işte düğüne gitse, kaynaşsa cenazesine filan gitse, yani gidenler oluyor. Bende gittim cenazeye şeye düğüne filan ama eee yani o yeterince olmadığı için, şimdi biz mesela beraber çok iyi anlaşıyoruz, çok iyi şey yaparız ama genellemeye geldim mi yine kötüyüz yani. Yani bireysel iyi birbirimize karşı ama genellemeye geldim mi Almanlar işte genellemeyi bilmiyorum. (Akdağlı, E, 50, E, 2. nesil, Bielefeld)

Akdağlı iş hayatı dışında ana toplumla sosyal ilişkiler ve etkileşim içine girmeyen birey olarak, tarafların birbirleri hakkındaki önyargıların farkındalığını, iş yerinde kurmuş olduğu ilişkilere bağlamaktadır. Türk toplumunun Almanlar hakkında olumsuz algıya sahip olduğu görüşü Melek tarafından da paylaşılır. Akdağlı'nın aksine Alman toplumu ile Almanya'ya göç ettiği yıllardan itibaren yabancı dil sorununu çözerek çok sıkı ilişkiler gerçekleştirmiş olan görüşmecimiz, Almanların Türk toplumunun gördüğünden farklı olduğunu iddia etmiştir.

Misafir işçilik dönemi tarafların ana iletişim aracı dilden kaynaklanan çatışma süreçleri birbirlerine karşı farklı sebeplerle oluşan yargılarını etkilediği muhakkaktır. Dil sorununun ortadan kalması ile kurulan bireysel ilişkiler bir arada bulunma ortamlarındaki çatışmaları azalttığı gibi tarafların birbirlerini tanımlarına ve önyargıların doğrulanması, reddedilmesi ve dönüşümüne sebep olmaktadır denebilir.

Türk toplumunun Almanlar ile kurduğu ilişkiler ana topluma yönelik algılarına etki etmektedir. Ana topluma yönelik algıların asimetric iz düşümünde Türk toplumunun gözünden, Almanların Türk toplumuna yönelik algıları yer alır. Simmel'e göre tek taraflı süreçten oluştuğu düşünülen eylemlerin çoğu karşılıklı etki taşımaktadır (Simmel, 2009, s, 66). İletişim ister kasıtlı ister kasıtsız verilen ve yayılan iki izlenim türünü içerir (Goffman, 2004, s. 18). Dolayısıyla Alman toplumunun Türklerle girdikleri ilişkilerde vermek istedikleri izlenim yanında bir de Türkler üzerinde bıraktıkları izlenim söz konusudur. Bir başka ifade ile Alman toplumunun Türkler üzerinde kendileri hakkında bıraktıkları algılar taraflar arasında meydana gelen ilişkilerin çıktılarınıdır. Taraflar arasındaki ilişki ve etkileşim süreçlerini değerlendirmemize yardımcı olurlar.

Katılımcılarımızın Alman toplumunun Türk toplumuna bakış açısını değerlendirmelerinde Alman toplumunun yönlendirilebilen bir toplum olduğu vurgusu öne çıkmaktadır. Dolayısıyla tarafların birbirlerine yönelik bakış tarzını belirleyen araçlar mevcuttur. Katılımcılarımız tarafından Alman devlet politikaları ve medya yönlendirici iki araç olarak görülmektedir. Türkoğan'ın Alman devletinin ve halkının ayrı ayrı Türk toplumuna bakış açısının ne olduğuna yönelik sorumuza verdiği cevap, ana toplumun Türk toplumunda bıraktığı izlenimi anlamamız bağlamında anlamlıdır.

Almanların Türkiye'ye bakış açısı bir, bir devletin yönlendirmesi vardır. İki bide doğal hayatın akışı içerisinde Alman halkının bize bakış açısı vardır. Benim çok derin gözlemlerim yok bu konuda ama şunları söyleyebilirim. Özellikle son yıllarda ee Alman Devletinin bir düşmana ihtiyacı var. Her devletin bir düşmana ihtiyacı var. Alman devletinin de bir düşmana ihtiyacı var. Yıllar içerisinde en son Alman devletinin seçtiği, düşman devlet Türkiye. Ona karşı bir politika oluşturuyor. Almanlarda diğer toplumlara göre daha az karışık bir toplum olduğu için, Alman halkı yöneticilerine itaatkardır. Türkiye gibi bir kısmı A derken Bir kısmı B demez. Genel bir kabul vardır burada dolayısıyla son yıllardaki bu Alman Devletinin siyasilerinin bakış açısı, doğaldır ki Alman halkına da yansıyor. Dolayısıyla var olan negatif düşünceler daha yaygınlaştı ve daha çoğaldı. (Türkdoğan, E, 64, E, 2. nesil, Ulm)

Türkdoğan'ın Alman siyasilerin bakış açısının Alman halkına yansıdığı değerlendirmesini yaparak, Almanların Türklerin bazı davranışlarını kabullenemediklerini ve anlayamadıklarını şöyle ifade etmiştir.

Ya bir kere kadın erkek ilişkilerinde bu kadınların kapalılığını kabullenemiyor Almanlar. Ya bi havuza bi denize girenimizde var girmeyenimiz tabi biraz fazla, daha çoğunlukta eee hatta hala yaşayan erkek önden girmesi felan, bunlar azalsa da kafada sembol olarak kalan şeyler. Tabi etkisi var. İşte alkol, domuz eti gibi şeylerden uzak durulmasını anlayamıyor bunlar. (Türkdoğan, E, 64, E, 2. nesil, Ulm)

Her iki toplumun ilişkilerinde etkili olan bir başka unsur da Türk siyasilerin söylemleri ve bakış tarzıdır. Kendisiyle görüşme yaptığımız Bozok bu konuda fikirlerini Türkçenin Almanya'da kullanımı düşüncesi bağlamında şunları dile getirmiştir:

Diğer taraftan okullarda teneffüslerde Türkçeyi yasakladılar. Tabi biz bu Duisburg'da şiddetle buna karşı çıktık. Ama karşı çıkmamıza göre şimdi bunların arkasındaki Türk kökenli ama Türk kökenli değil aslında, Türkiye düşmanı üyeleri sayesinde bu bilgilere kavuştular ben size söyleyim. Şimdi eski komünist dediğimiz parantez içerisinde aç Maksiz Leninist daha sonra pkkçılar. Ermeni, Ermeni olduğunu belli etmiyor ama ben diyor Dersimliyim, onlarda en çok Alman siyasi partiler içerisine girip, ve oradan kendine yer bulan ki Alman devletinin de işine geliyor, onların sayesinde Türkiye ile ilgili bilgi alıyorlar. Alman devletini bunlar yanlış yönlendiriyor yani. (Türkiye'nin burada diasporik bir güç olmasına) Çok büyük engeller bunlar. Bunlar Türk devletine karşı, Avrupa'da yaşayan Türk toplumuna karşı ve camimize derneklerimize karşı önyargılı olarak bunları yönlendiriyorlar. Ve biz bunları zaten yaşıyoruz. Evet maalesef Almanları etkiliyorlar. Biliyorsunuz Almanlar Avrupa'da en çok en büyük ön yargıya sahip bir topluluk. Bunlar insanları tanımadan hemen ön yargıyı yapıstırırılar. Bunlar Türklere karşı yıllardan beri ön yargılılar ve bu alışkanlıkları devam ediyor. Ve ben bunu yaşamış olduğum mahallede görüyorum. Çalışmış olduğum işyerinde de görüyorum. Alışverişte görüyoruz yani. Bunları yaşıyoruz. Her gün günlük yaşıyoruz. (Bozok, E, 55, E, 2. nesil, Duisburg)

Almanya'da işçi olarak bulunan Akdağlı Almanların Türk toplumunu misafir işçiler olarak görmediğini belirterek “Yani artık yavaş yavaş buraya ait olduğumuzu artık herhalde onlar da anlamaya başladılar” cevabı ana toplumun Türk toplumunu kabul ve tanıma süreçlerinde değişime işaret etmesi açısından anlamlıdır. Ancak son dönemde Türkiye'de yaşanan siyasi olayların Alman toplumunun Türklere yönelik algılarını etkilediğini şöyle dile getirmiştir:

Almanlar Türklere elli yarım asırdır, elli yıldır beraber yaşıyorlar. Şimdi bir türlü ya artık dininden dolayı mı, artık ne bi türlü böyle benimseyemediler diye düşünüyorum. Ama net yani derler ya ne onlar bizziz ne biz onlarsız yapabiliyoruz. Öle bi duruma geldik. Mesela şimdi bu işte ee mülteciler işte bu ee Avrupa'nın doğu blokunun buraya gelmesi filan bizi biraz daha ee şeyaptı herhalde biraz daha bizi değer vermeye şey yapmaya başladılar. Ama işte bu son siyasi olaylardan sonra tekrar gine o eski şey. (Akdağlı, E, 50, E, 2. nesil, Bielefeld)

Almanları Türklerin eksik tanıdığını ifade eden Akdağlı Alman toplumu ile bireysel olarak iyi anlaştıklarını “ama genellemeye gelince kötüyüz” diyerek Türklere olumsuz yaklaşıma dikkat çekmişti. Alman toplumunun söz konusu olumsuz bakış açısına politikacıların etkisini sorguladığımızda “Ya politikacılar değil politikacılar yani bu ee medya

işte gazeteler olsun internette televizyonda bunlar” şeklinde karşılık vererek medya araçlarına işaret etmiştir.

Alman toplumu ile Türk toplumu arasındaki ilişkilerdeki değişimi anlamak amacıyla ikinci nesil katılımcımız Duran’dan mülakatımızda Almanların Türklere bakış açısını göç ettiği yıllar ile kıyaslamasını istedik. Duran Almanların Türklere bakış açılarındaki farklılaşmalar olduğunu düşünmektedir. Almanya’nın ekonomik şartları ve Almanların ön yargılarını Türk toplumuna bakış açısındaki değişimin nedenleri olarak dile getirmektedir. Almanların Türklere yönelik ön yargılarının Alman basınına yapılan kasıtlı yayınlarla yönlendirildiği iddiasındadır.

Çok farklı yani, daha öncesiynen şu anki arasında çok fark olduğunu düşünüyorum. Daha öncesi Türklere bakış açısı daha iyiydi. Yani yardıma ihtiyaç olduğunda veya muhtaç olduğunda Almanlar o zamanki nesildeki Almanlar çok yardımcı olurlardı. Yardım severlerdi. Ama şimdi şu anki Almanlar önyargılılar Türklere. Bunun değişik sebepleri var tabiki. O zaman ki ekonomik koşulların iyiliği şu anki yok, şu anda yok mesela. Daha iyiydi eskiden. Tabi Almanların kendi ekonomik koşulları şu anda kısmen iyi olmakla beraber, 90’lı yıllardaki ekonomik koşullar kadar iyi değil yani... O yüzden alım gücü azaldığı için burada ilk hedef ne oluyor yabancılar oluyor. Yabancılar içerisinde de Müslümanlar ve Türkler. Yani Türkler ve Müslümanlar. Çünkü çoğunluk bizde yani en çok azınlık bizde. Onun haricinde büyük etkenlerden bir tanesi de hatta en önemlisi diyebilirim buna, Alman basınına Türkiye ve Türkler hakkındaki olumsuz yayınları, olumsuz haberleri. Yani yönlendirici haberler. Yani Türkler hakkında hep olumsuz haber yapıyorlar. Bilinçli olarak yapıyorlar bunu. Takip ediyorum. Ben Alman basınına yakından takip ediyorum. Öyle bir oluyor ki öyle bir profesyonel yapıyorlar ki bunu, gündemi takip etmezsen yani birkaç gün bir iki hafta arka arkaya Alman basınına takip etsen sadece sen bile inanacaksın, ben bile inanacağım buna. Yani doğru olmadığını biliyorum ama çok profesyonel biçimde bunu yapıyorlar, Alman kamuoyunun ne yazık ki Türkiye aleyhinde ve Türkler aleyhinde olumsuz yönlendiriyorlar. Almanlar dediğim gibi Türklere karşı çok önyargılılar. Türkiye’ye karşı çok ön yargılılar. Hatta çok acımasızlar. Türkiye’ye karşı çok acımasızlar. (Duran, E, 38, E, 2. nesil, Duisburg)

Alman toplumunun yönlendirilebilir olduğu düşüncesi katılımcılarımızın çoğu tarafından benimsenmekle birlikte Alman toplumunun pragmatist yaklaşımı Türk toplumu ile Alman toplumunun ilişkisine etki eden bir unsur olarak dile getirilmektedir. Birinci kuşak katılımcılarımızdan Madenci Alman toplumunun Türklere bakış açısını “Yav şimdi, onların emrinin altında her şeye tamam dersin bu adam çok iyi, emme bir garşı geldiğin zaman sen kötü adamsın.” cümlesiyle özetledi. Benzer bir ifade “yani onlarla aynı fikirde olduğun sürece iyi olmayınca iyi değil.” üçüncü kuşaktan Zeynep tarafından dile getirilmiştir. Tunç mülakatımızın ayrımcılık temalı kısmında Alman toplumunun pragmatist yaklaşımını kendi tecrübesi üzerinden anlatarak, Almanların faydası olmayana saygı göstermeyeceğini ifade etti.

Katılımcılarımızdan Tarakçı ve Şimşek Alman toplumunun misafir işçilik döneminde Türklere daha çok değer verildiğini paylaşmaktadırlar. Tarakçı yazar ve sanatçı kimliği ile Alman toplumu ile sıkı ilişkiler kuran görüşmecilerimizdendir. Almanya’ya göç ettiği yıllardaki aile, çalışma ve sosyal hayatını dile getirerek günümüz ile kıyaslamasını, değişim olup olmadığına yönelik sorgulamamıza şöyle cevap vermiştir.

Çok şey değişti. Ben şöyle düşünüyorum yani Almanya’nın en kaymak zamanı diyebilirim yani geçmiş. Şu anda problemler daha çok bence o zaman bizi böyle el üstünde tutuyorlardı o zaman gelmiş etmiş falan diye. Ta ki Berlin duvarı yıkılana kadar. Ondan sonra öncelik tabi kendi vatandaşları oldu. Şu anda daha samimiler ben Almanların samimi olduklarına inanıyorum, çünkü bizde bir ayıp vardı ama öyle söyleme ayıp olur hep yalan söyleme tarafına kaçıyoruz. (Gülerek devam ediyor) Yani Almanlarda bu yok gerçekten seni sevmiyorsa direk yüzüne söylüyor mesela: vakti yoksa bugün gelme vaktim yok diyor. Ama biz ne diyoruz: ay ben bugün hastayım yarın gel aslında vaktin var ama o gün canın istemiyor. Yani Almanlar direk insanlar o şeyini seviyorum. Bir de tabi mutlaka aralarında vardır hani biraz yontuyum yoluyum diyen kişiler ama ben rastlamadım inanın rastlamadım. (Tarakçı, K, 70, D, 1. nesil, Bremenhafen)

Tarakçı gibi Almanların misafir işçilik döneminde Türklere yönelik algılarının daha olumlu olduğunu düşünen Şimşek, algı değişiminin sebepleri konusunda farklılık gösterir.

Şimşek ırkçılığın yükselmesi, Türkleri asimile edememeleri, Türkiye'deki gelişmeler ve çekememezliği algı değişiminin sebepleri olarak sayar. Şimşek dedesinin geldiği zamanları kast ederek, Ana toplumun Türklere bakışını şöyle ifade eder.

Şimdiki Almanlar ile otuz sene önceki Almanlar arasında da çok bi fark var yani. Eskiden Türklere daha bir yakın bakıyorlardı. Şu an Suriyeliler nasılsa bize de öyle bakıyorlardı. Şu an Türkler gitse de kurtulsak diyorlar. Çekemediklerinden bence. Çünkü otuz veya kırk yıl oldu ilk neslin buraya geldiğinden beri ve hala biz Türk'üz. Türk olarak devam etmek istiyoruz, Türk pasaportumuz kalsın diyoruz. Türk kimliği kalsın diyoruz. Türkiye'de seçim olunca seçime gitmek istiyoruz mesela. Onlarda diyo ki bunları Almanlaştıramadık biz diyorlar. Bizim burda iki sene öncesine kadar zaten bir problemimiz yoktu. Ama ne zaman bunlar fark etti Türkiye bizi geçiyor, ne yaparsak yapalım onu kötü görüyorlar zaten. İster iyi mesela iki sene önceki yaptığımız iyi bişeyi hale devam ediyoz hiç bişey değişmedi kötü görüyorlar. Her şey, bişey bi kusur buluyorlar. Türklere nasıl bakıyorlar, şimdiye kadar Türklere çalışkan diyolardı. Buraya geldiler, iş yeri kurdular, bişey yaptılar, öyle bakıyorlardı yani. Ama bi yandan tabi çekemiyolardı bunu. Şu anda artık adam yüzüne güle güle diyo "gidin artık burdan" diyo. İstemiyor. Irkçılık yükseldi. (Şimşek, E, 19, B, 3. nesil, Schleswig)

Şimşek'in anlatısını değerlendirdiğimizde, Ana toplumun Türklere karşı tutumlarında değişiklik söz konusudur. Türk toplumu misafir/geçicilikten kalıcılığa doğru evrildikçe Alman toplumunun da Türklere karşı tutumlarında olumludan olumsuzluğa doğru bir değişim fark edilmektedir. Katılımcımız Türklerin "Almanlaşmadıkları" Türk kimliğini ısrarla muhafaza ettikleri için Almanların bunu kabullenemediğini bundan dolayı da çekemediklerini düşünmektedirler. Almanlar tarafından önceki yıllarda kabul gören ve eleştirilmeyen hususların eleştirildiğinden şikâyet ederek, Almanların tutum değiştirmesinin sebebi olarak Türkiye'nin gelişmesi ile ilişkili kurmaktadır. Almanların tutum değişikliğinin diğer sebebi olarak ırkçılığın yükselmesini dile getirmektedir.

Yetmişlerin başında Almanya'ya göç eden Feda, Tarakçı ve Şimşek'in aksine misafir işçilik dönemi ile günümüz arasında Alman toplumunun Türk toplumuna yaklaşımında değişim olmadığını düşünmektedir. "Almanların Türk toplumuna bakış açıları nedir. Sizce Almanlar Türk toplumuna nasıl bakıyorlar?" şeklinde formüle ettiğimiz sorumuza "Almanlar Türk toplumuna bakışı. Bir işçi olarak görüyorlar. Hala işçi olarak görüyorlar. Geçici bir işçi olarak görüyorlar. Yani bizim burdan yarım asır geçmiş biz burdayız ee biz burda ev aldık, bark aldık, yerleştik torunlarımız oldu. Onlar bizi geçici bir işçi olarak görüyorlar." cevabını vermiştir.

Feda'nın Alman toplumunun Türklere yönelik algısının geçicilik vasfının devam ettiği düşüncesi, gözlemlerimizde ve diğer katılımcılarımız tarafından dile getirilen bir olgu değildir. Bu nedenle görüşmeyi derinleştirmek ve arka plan düşüncüyü anlamak amacıyla Türklerin Türk çocuklarının eğitim düzeylerinin yükselmesi, beyaz yakalı meslek gruplarındaki başarılarını dile getirerek fırsat eşitliğine vurgu yapıp, gastarbeiter, kaneka dedikleri bakış açısında değişim olmadığını mı düşündüğünü sorduğumuzda şöyle cevap vermiştir:

Almanların bakış açılarında değişiklik olmadı. Neden? Çünkü Almanlar bizi istemiyorlar. Bizim yükselmemizi istemiyorlar. Hayır fırsat da vermiyorlar. Bunlar tabi o gençlerimizin kendi çok azimli, iradeli, kararlı, cesaretli okumalarıyla böyle başarı elde etmişlerdir. (Feda, E, 63, E, 1. nesil, Duisburg)

Aydemir Alman toplumunun Türk toplumunu alt tabakadan gördüğünü, bu yaklaşımın devam ettiğini ama kabul ettiklerini düşünmektedir. Feda ve Aydemir'in söylemleri Alman toplumunun bakış açısında değişim olmadığı noktasında örtüşmektedir. Feda'nın ifadelerinde Alman toplumunun Türkleri yabancı, Aydemir'in söyleminde öteki olarak konumlandığını düşündürmektedir. Kanaatimizce Feda'nın mekânda kalınan zamanın uzaması, geçicilik vasfının resmi olarak kalkması ve mekanla aidiyet kurulmaya vesile doğum, vatandaşlık, ikamet ve sahiplik hususlarına rağmen kabul edilmeme düşüncesi yabancı olarak

konumlandırılmaya işaret etmektedir. Aydemir söylemi ana toplum tarafından kabule ama alt tabakada konumlandırma bir başka değişle öteki olarak sınıflandırmaya işaret etmektedir.

Ana toplumla ilişkilerde ana toplumdaki olumsuz ilişkiler de söz konusu olmaktadır. Misafir işçilik döneminde Alman öğrenci velilerinin çocuklarını Türk çocukları ile aynı sınıfta olmasına karşı çıkmaları, öğretmen ve idarecilerin ırkçılığa kadar varabilen ayrımcı davranışları, çöp bayramı, kara kafa gibi damgalamalar tarafların algılarına olumsuz yansımıştır. Katılımcılarımızdan Tunç çocukluk döneminde Alman televizyonunda gösterilen Türkiye ile ilgili programların kendisinde uyandırdığı etkiyi dile getirmiştir. Alman toplumunun Türk toplumuna yaklaşımının önyargılı olduğu görüşünü katılımcılarımızın ekseriyeti çeşitli konular bağlamında dile getirmişlerdir. Bozok Türk ve Alman toplumlarının komşuluk, dostluk ve arkadaşlık gibi yatay ilişkilerin kurulmasında kadınların daha etkin olduğuna yönelik gözlemimizi paylaştığımızda kurulan ilişkinin ana toplum mensubu bireylerin önyargılı olup olmamasıyla ilişkilendirilmiştir.

Kadınlar bu konuda daha sosyal diyebilirim yani. Zaten kendisini belli ediyor işte. Alman komşu gelen yabancı Türk'e önyargılı değilse, ilişki oluyor. Ama önyargılıysa bir selamlaşmanın dışında bir şey olmuyor. Ee tabi hor bakarlardı. Hatta ben son oturmuş olduğum yer yirmi beş yıldan beri ordayım. Otuz iki yıldır aynı mahalledeyim ama yirmi beş yıldır bu caddedeyim. Dokuz yılda ayrı bir yerde oturdum. İnanın benden dört beş ev aşağıda Almanları görüyorum, benim yaşında hatta benden yaşlılar işte, selam vermezler. Selam vermezler maalesef görmemezlikten gelirler yani. (Bozok, E, 55, E, 2. nesil, Duisburg)

Gündoğan Alman ve Türk toplumları arasındaki ilişki süreçlerine çevre hâkim kültür ilişkisi bağlamında değerlendirmektedir. Azınlık kültürünün hâkim olduğu çevrede yetişen Ana kültüre mensup çocukların birbirlerini daha iyi anladıklarını iddia etmektedir. Almanya'nın en meşhur gettolarından Kreuzberg'de hâkim kültürün Türk kültürü olduğu dönemlerde Türk ve Alman çocuklarının daha olumlu ilişkiler gerçekleştirdiklerini ifade etmektedir.

Almanlarla bizim Tuna'nın arkadaşlığı var ama gidip gelme yok. Çünkü onlar, ben şunu gördüm. Almanlar bakış açısı farklı. Onlar zaten o şeye o yapının içine girmezler ama öyle çocuklar da var ki burada çok azınlıkta dahi olsa örneğin Kreuzberg'in merkezinde yetişen Alman ee Türkleri çok daha iyi anlıyor Almanlardan. Böyle olanlar da var yani Egemen kültür hangisiyse eskiden Kreuzberg'de Türk toplumdur. Mesela bizim çocukların arkadaşları vardı, birkaç tane ben biliyorum Türkçe konuşuyorlardı Almanlar. O bizimkileri daha iyi anlıyordu. Bize daha yakındılar. (Gündoğan, E, 65, E, 2. nesil, Berlin)

Görüldüğü gibi gündelik hayatın çeşitli bağlamlarında karşılaşan Alman ve Türk toplumlarının ilişki süreçlerinde, göçün başlangıcında hâkim olan karşılıklı müphemliğin niteliği, zaman ve mekân aralığının genişlemesi ile değişmekte ve gevşemektedir. Toplumların birbirleri ile iletişimini belirleyen kısıtların katı yapısı müphemliğin azalması tanınırlığın artması ile ya ortadan kalktığı ya da daha yumuşak bir hal aldığı söylenebilir.

2.2. Kurumsal ilişkiler

İşçi göçünün başladığı 1961 yılından günümüze kadar çeşitli bir arada bulunma ortamlarında karşılaşan Türk ve Alman toplumları birbirleriyle arkadaşlık, komşuluk, akrabalık gibi yatay ilişkiler gerçekleştirmişlerdir. Kültür ve inançları birbirlerinden farklı tarihi hafızalarında birbirlerine karşı dost ve düşmanlık imgeleri taşıyan iki toplumun birbirleriyle kurmuş oldukları yatay ilişkileri bir arada yaşama kültürü ve uyum süreçleri açısından önemlidir. Çünkü yatay ilişkiler göç ve sonrası süreçte edinilen deneyimler Türk toplumunun yabancılıktan yerleşme yönünde değişim süreçlerini, keşfetmemize aracılık edecektir.

2.2.1. Arkadaşlık

Türk toplumu ana toplum içinde yabancı olarak sınıflandırıldığını yukarıda zikretmiştik. Türk toplumu misafir işçilik dönemi konumlanması yabancılaşma vasfına uygun olarak nispeten içe dönük gerçekleşmiştir. Ana toplum ile kurulan ilişkiler çift taraflı kısıtların etkisi altında gerçekleşmiştir. Tarafların gerçekleştirdikleri arkadaşlık ilişkileri de bu kısıtların etkisinde gerçekleşmiş, kısıtlar gevşedikçe veya ortadan kalktıkça ilişkilerin niteliği değişmiştir.

Misafir işçilik dönemi birinci nesil ve ikinci neslin bir kısmı ana toplum ile yoğun arkadaşlık ilişkilerine girmemişlerdir. Arkadaşlık ilişkileri genellikle iş arkadaşlığı ile sınırlı tutulmuştur diyebiliriz. Nitekim Avcı, Feda, Gündoğan, Türkdoğan'ın Almanlar ile yaptığı arkadaşlıklar iş arkadaşlığı ile sınırlıdır. Bununla birlikte katılımcılarımız çocuklarının Alman arkadaşları olduğundan bahsetmiştir.

Gündoğan ve eşi Alman arkadaşlarının olmadığını ama oğullarının Alman arkadaşları olduğunu, ancak onların da ile ev ziyaretleri yapmadıklarına vurgu yapmışlardır. Gündoğan bu durumun Alman kültüründen kaynaklandığını ifade etmektedir. Alman arkadaşı olmadığını söyleyen Türkdoğan mülakat yaptığımız tarihte yirmi dört yaşında olan kızının, kız arkadaşlarının evlerini ziyaret ettiğini ve bazen kaldıklarını söylemiştir. Günümüzde Türk gençlerinin Ana toplum ile arkadaşlıklarının iş arkadaşlığı ile sınırlı olmadığı düşüncesine katılarak gençlerin Alman arkadaşlarının çok olduğunu ifade etmiştir. “Seksenli yıllarda bir Türk gencinin Alman arkadaşını evine getirir miydi” şeklinde formüle ettiğimiz sorumuza Türkdoğan, “Yani daha çok anne izin verirdi. Ama kalma vesaire olmaz idi. Kız çocukları şu an Alman arkadaşını eşi değilse eve getiremez.” cevabını vermiştir. Açıklama amaçlı mukabelemize erkek çocuklarının ise kız arkadaşlarını getirebildiğini ifade etmiştir.

Avcı ve Feda Almanlarla arkadaşlıklarının iş yeri ile sınırlı olduğunu belirtmişlerdir. Her iki katılımcımız da yetmişli yılların başlarında Almanya'ya gelmiş ve kısa süre sonra çalışmaya başlamışlardır. Feda iş yerindeki arkadaşları ile iş dışında bir araya gelip gelmediklerini sorduğumuzda hiç düşünmeden “yok” karşılığını vermiş ve Almanlar ile arkadaşlık kurmama gerekçesini “Onlarda da böyle bir yakınlık hissetmiyoruz, bizde de öle bi yakınlık hissetmedik” cümlesi ile ifade etmiştir. Günümüz nesillerin Alman toplumu ile arkadaşlık ilişkilerine yönelik gözlemini Feda, “Yeni nesil bize rağmen, onlar biraz daha Almanlardan şey olduklarını yakın olduklarını bize rağmen bir nebze de olsa görüyorum” şeklinde paylaşmıştır. Feda'nın değerlendirmesi, ana toplumun da arkadaşlık ilişkilerinden uzak durduğunu düşündürmektedir.

Birinci nesilden Alman toplumu ile iş arkadaşlığı ile kısıtlı arkadaşlık ilişkisi geliştiren farklı tipolojiye de rastlanmıştır. Katılımcılarımızdan Madenci iş arkadaşlığı dışında dostluklar geliştirmiştir. Madenci “Alman arkadaşlarınız var mıydı?” sorumuza “Hepsi Almandı.” cevabını vermiştir. O arkadaşları arasındaki ilişkiyi “Yav bazı iyi olur bazı kötü olur. Sen onlara hepsine tamam dersin sen çok iyisin. O şekilde, ama yok arkadaş bu böyle olmayacak dedi mi, üzerine varma” şeklinde ifade etmiştir. Madencinin arkadaşlık ilişkisini anlatışı tek taraflı ana topluma ait bireyin hâkim olduğu bir arkadaşlık ilişkisini düşündürmektedir. Görüşmemize katkı sunan katılımcımızın oğlu Mustafa, emekli olmasına rağmen iş arkadaşlarının Madenci'yi çok sevdiklerini ve uzun süre Türkiye'de kaldığı zaman “babana bir şey mi oldu” diye sorduklarını söylemiştir. Madencinin Alman arkadaşı Wolfgang ile arkadaşlığından, eşi Cennet şöyle bahsetmiştir:

Akşam geç geldik biz havaalanından. Sabah saat yedi buçuğuydu zar zar zil basıyo. Bir baktım ben, aşşagada bizim Volgang elinde bi demet çiçek, özlemiş bizi. Yani uzun zaman kaldık diye sabaha. Volgang dediğimiz çok iyi bir insan. Allah hidayet nasip etsin. Mesela benim çocuklarının isimlerini, torunlarımın benim ismimi hepsi yazılıdır o komşuda bizim. Yani öle meraklı birisi, her şeyi öğrenmek istiyio. Hemen yazıyo. Geçen bu bi velveleye vermiş ortalığı, öğretmen var Sani diye, bunun öğretmeni diplomayı bu burdan aldı beş tane diplomayı. Ona telefon ediyo bunlar anlaşıyolar hemen bura geldiler, bi yardım lazım mı. Dedi bi kâğıt yazılacak işte itiraz mektubu, ortak yazdı, pazar günü hemen geldi, zile bastı. Pulu yapıştırmış, zarfi yazmış

buna imzalandı. Ben de pul vardı diye hemen verdim. Öle şeylere dikkat ederler yani verceksin onların hakkını. Ondan sona götürdü gitti attı. Yardım severler de çok yani mesela. (Madenci, E, 67, E, 1. nesil, Gelsenkirchen)

Madenci aile bileşimi yaptığında iş yerinden Türk arkadaşı Burhan ile şehir merkezinde bir Alman apartmanında ev kiralamıştır. Dolayısıyla diğer misafir işçilerden farklı tipoloji çizmesinde bu tutumunun göz önünde bulundurulması gereken bir husustur.

Ana toplumla kadınlar üzerinden kurulan ilişkiler arkadaşlık ilişkilerine de yansımıştır denilebilir. Tarakçı işe başladıktan sonra işyerindeki arkadaşları ile kahvaltı yaptıklarını kahve içtiklerini belirtmiştir. Melek iş yerinde ve sonrasında yapmış olduğu sosyal faaliyetlerle Alman arkadaşlar edinmiştir. Melek Almanlarla arkadaşlık ilişkisini şöyle anlatmıştır:

Benim Almanlarımla ilişkim yine çalışmalarımnan oldu. Nasıl dersiniz, mesela Almanların pek çokları benimden çalışmayı çok istediler. Çünkü ben bir Türk'tüm, Türk örf adetlerine, Türk diyalogunu, Türk ailelerinin yaşantısını çok istiyorlardı öğrenmeyi. Bu bakımdan ben Almanlarımla daha çok yani diyalogtaydım, daha iyi anlaşıyordum. Benim en küçük bir sorunum olduğu zaman, ben de kendi Türk'üme dediğim zaman ya diyordu ben bilmiyorum veyahut ta baktı olmuyordu veyahut ta bişey oluyordu. Fakat Alman'a ben dediğim zaman, arkadaş ben bugün doktora gidecem, arkadaşım mesela ben bugün bir yere gideceğim, alışveriş dediğim zaman hemen arabaynan geliyorlardı, alıp beni götürüyorlardı. Onlar benden ayrılmak istemiyordu. Ben onlardan ayrılmak istemiyordum. Arkadaşlığımız bu kadar güzeldi. Anlaşmalarımız da bir o kadar. (Melek, K, 70, D, 1. nesil, Schleswig)

Tunç, küçük bir kasabada Alman mahallesinde büyümüş ve arkadaşlarının Alman olduğunu söylemiştir. Katılımcımız çocukluk yıllarını geçirdiği seksenli yıllarda Türk gençlerinin genellikle birbirleriyle arkadaşlık ettiklerini, Alman gençleri içlerine almadıklarını ileri sürmüştür. Türk gençlerinin Alman gençlerini içlerine almamalarının sebebini sordüğümüzda şöyle cevap vermiştir.

Kabullenmiyorlardı. Almanlarla daha fazla dövüş yani beş Şimdi eğer Alman kendisini kabullendirmek istiyorsa Türkleri sayması gerekiyordu. Onlara gerçekten de yani bir arkadaş gözüyle bakması gerekiyordu. Ve yahut bizim Türklerin bir yönde çıkarı olması gerekiyordu ondan. O zaman kabullenirdi. (Tunç, E, 42, E, 2. nesil, Hechingen)

İkinci nesil içinde Almanya'da doğan ya da okul çağından önce gelen çocuklar ile Türkiye'de ilk ve orta öğreniminin bir kısmını ya da tamamını bitirip gelen çocuklar arasında farklılaşmalar görülmektedir. Alman ve diğer yabancı toplumlarla arkadaşlık ve diğer ilişkilerde Almanya'da doğan ve küçük yaşta gelenler daha yakın ilişkiler kurduğu görülmektedir. Almanya'da yetişen ikinci nesil Türk yazarlardan Çeşme (2016) abisi ile kendisini kıyaslar ve aynı aile de yetişmiş olmalarına rağmen farklı konumlandıklarına dikkat çeker. Dikkate alınması gereken diğer bir husus ailelerin yaşam tarzlarının çocukların ana toplumla kurdukları ilişkilere yansımaktadır. Nitekim Tunç misafir işçilik döneminde seküler ailelerin ana toplumla daha rahat ilişkiler kurduğunu, onlarla evlenip çocuk sahibi oldukları gözlemini paylaşmıştır.

Almanya'ya okul öncesi yaşta gelen Hoca çocukluğunda Alman arkadaşlarının daha çok olduğundan bahsetmiştir. Hocanın ailesinin seküler tipolojisinin arkadaşlık tercihlerini etkilediği düşünülebilir. O çocukluk döneminde günlük hayatını anlattığı bölümde Alman ve İngiliz iki arkadaşı ile birlikteliğini tebessüm ederek anlatmıştır.

Benim beşinci sınıftan yedinci sınıfa kadar bir İngiliz arkadaşım vardı. Her gün onunla beraberdik ve yedinci sınıftan lise sona 13. Sınıfa kadar Alman arkadaşım vardı Mikail (Micheal) diye hatta şimdi 30 yıldan beri her yıl buluşuyoruz o arkadaşla. (Hoca, E, 49, E, 2. nesil, Hamburg)

Hoca İslami bir enstitü kurucusu ve yönetici olarak Alman toplumu ve resmi makamlarla sık sık bir araya gelmektedir. Görüşmemizde Alman toplumundan arkadaşları olduğunu söylemiştir. Hoca'ya Alman arkadaşları ile gidip gelmeler, ziyaretler yapıp yapmadığını sordüğümüzda hem arkadaşlık ilişkilerini hem de Alman toplumu ile Türk toplumu arasındaki ilişkileri değerlendirmiştir.

Tabi o meslek sayesinde yani benim beraber çalıştığım müesseselerin ve şahısların belki yüzde doksanı gayri İslami, Alman. Ya bir tane 94 yılından beri bir Alman Protestan papazıyla arkadaşlığımız var. Ailece birbirimizi ziyaret ettiğimiz var. Yani sadece meslek hayatımda değil. Ja. bi de şu var. Benim okul hayatımda da daha çok Alman arkadaşım vardı. Yani Almancam mesela Türkçemden çok daha iyi. Bugün ki benim haricimde, benim yaşındaki insanlara bakılırsa bugün ki nesilde de Alman dostu olan ee Türk çok nadir. Hani gerçekten dost manasında ziyaret, onun evine giden falan gelen. Mesela Papaz arkadaş bizim helal yediğimizi biliyor. Evinde seccadesi de var. Namaz vaktimi oldu mu kibleye yönelik seccadeyi koyuyor. Ona kendimi pek ifade etmem açıklamam gerekmiyor. Hatta işte et olacak olursa sormam bile gerekmiyor. İlk yıllarda hep derdi, işte merkez camisinin bakkalından aldım falan derdi. Yani bizim ne yediklerimizi bildiklerinden dolayı bir tartışma olmuyor. Diyelim bir başka aileye gittik mi işte şunu yiyemeyiz, şunu yeriz. Bunun içinde ne var falan diye soruyorsunuz. Ja. Veya işte diyelim ki, eee birisi ziyaret etti mi eşinize sarılacak olursa, ja, siz dersiniz ki bu adamı bir daha davet etmem. Ja. Eeem e bunu yaşayan insanlar olduktan dolayı en iyisi hiç gitmeyelim. Davet etmiyelim ki böyle şeyler yaşamıyalım. Ama biz baştan diyorum mesela papaz arkadaş ya yanlış anlamayın lütfen ama senin eşin lütfen bana sarılmasın. (Gülüştürüyor) ja. Tabi biraz bocalıyorlar falan ondan sonra tamam haklısın falan diyorlar. Ama konuşmak lazım bizim insanımız bazen hoşuna gitmiyor bir şey irtibatı kesiyor. Ama neden irtibatı kestiğini ee neden davete icabet etmediğini anlatmıyor karşı tarafa. E tabi bizim içinde pek hoş olmuyor diyelim ki papaz geldi senin eşine sarıldı. Senin eşin de dedi ki ya lütfen söyle kendisine bir daha yapmasın. Ben de işte münasip bir zamanda arkadaşına diyorum ki ya lütfen buna dikkat et, yanlış anlama, işte benim hanım bunu istemiyor. Ben de istemiyorum falan diye. Onlar da mahcup kalıyor. Özür diliyorlar vesaire derken en azından hoş olmayan şeyi yaşadıkten sonra karşı tarafa anlatabildikten sonra bir dahaki sefer dikkat ediyorlar. (Hoca, E, 49, E, 2. nesil, Hamburg)

Türkiye’de orta okul birinci sınıfı okuduktan sora Almanya’ya göç eden Akdağlı Almanlarla arkadaşlığının iş yeriyle sınırlı olduğunu belirtmiştir. İkinci nesilden Duran, meslek eğitiminde tanıştığı Alman arkadaş sayesinde Almanca öğrenip geliştirdiğini ifade etmiştir. Bozok, siyasetle ilgilendiğini ve siyaset içinde Alman arkadaşlarının olduğunu, Almanya’ya göç ettiğinde çalışmaya başladığı hastaneden bir Alman ile arkadaşlığının otuz beş yıldır devam ettiğini anlatmıştır. Ancak Bozok arkadaşının eşinin İspanyol olmasının arkadaşlıklarını etkilediği düşüncesindedir.

Üçüncü nesil katılımcılarımızdan Efe samimi olduğu iki Alman arkadaşının olduğunu ara sıra yemeğe çıktıklarından bahsetmiştir. Diğer üçüncü nesil görüşmecilerimiz Çelik ve Şimşek Alman arkadaşları olmadığını söylerken Zeynep Alman arkadaşları olduğunu belirtmiştir. Zeynep, Alman arkadaşları ile karşılıklı ziyaretlerin olup olmadığını sorduğumuzda “Yani evlerine gittiğim oldu, evlerimize geldikleri oldu. Ama mesela annesi babasıyla benim annem, babam hani sokakta görünce konuşurlar ama birbirinin evine gitmezler.” cevabını vermiştir. Bir senelik evli olan Zeynep evlendikten sonra Alman arkadaşlarını aile olarak ziyaret etmediğini ifade etmiştir. Üçüncü Nesil bayan katılımcılarımızdan üniversite öğrencisi Ayşe liseden Alman arkadaşları olduğunu ancak uzak şehirlerde yaşamalarından dolayı irtibatlarının kesildiğini ve görüşmediğini dile getirmiştir. Yetmişli yılların ortalarında Almanya’da doğan ikinci nesil görüşmecilerimizden Rana çocukluk arkadaşı Saskia ile görüştüğünü, zaman zaman karşılıklı ev ziyaretinde bulunduğunu anlatmıştır.

Katılımcılarımızın söylemlerini değerlendirdiğimizde üçüncü ve dördüncü nesil Türklerin Almanlarla ilişkileri ebeveynlerine göre gelişmiş düzeyde olduğunu fark edilmektedir. İki toplum birbirlerini yakından tanımaya yönelik ilişki ve etkileşim süreçlerinde çocukların kurdukları ilişkilerin önemli rol oynadığı söylenebilir. Söz konusu süreçlerin rutin içinde ve yavaş gerçekleştiği gözden kaçırılmamalıdır.

Görüşmecilerimiz anlatılarında misafir işçilik döneminde Türk çocuklarının okul sonraları sokakta genelde Türk akranları ile vakit geçirdiklerini anlatmışlardır. Söz konusu anlatılara göre Türk mahallelerinde nadiren de olsa diğer milletlerden çocuklarla da arkadaşlık söz konusu olmuştur. Alman arkadaş genellikle getto denen mahalleler dışında ikamet eden Türk ailelerin çocuklarında görülen bir durum olarak ön plana çıkmaktadır. Özellikle

çocukluk döneminde yabancı topluluklardan çocuklarla arkadaşlık eden çocukların, ileriki yıllarda Alman toplumuna karşı tutumlarında farklılaşmalar gösterdiği söylenebilir.

Nitekim Türk mahallesinin dışında küçük bir kasabada Alman komşular içinde büyümüş ve çocukluğunda arkadaşlarının hepsinin Alman olduğunu dile getiren katılımcımız Tunç, Alman derneklerinde faaliyetlerde bulunmakta, siyaset ile ilgilenmektedir. Türk toplumunda çoğu zaman rastlanan toptancı bir şekilde tek taraflı Alman toplumu eleştirilerinin yerine çift taraflı ve dengeli özeleştirme ve tespitlerle dikkat çekmektedir.

Tunç çocukluğunda bütün arkadaşlarının Alman olmasına rağmen kendisinin evine gelen arkadaşı olmadığını ifade etmiştir. Bununla birlikte çocuklarının arkadaşlarının evlerine geldiğini anlatırken çocuklar üzerinden rutinde gerçekleşen etkileşim süreçlerine işaret etmektedir.

Büyük kızın Alman arkadaşları da var Türk arkadaşı da var. Alman arkadaşlarına gidip geliyorlar. Onlar da bize geliyor. Eeeem Türk arkadaşlarıyla onun ilkokuldan beri sorunu vardı. Hep böyle bi kavga içerisindelerdi. Kıskançlık rekabet. Bir türlü anlaşamadılar, ısınamadılar. O yüzden de soğuk kaldılar birbirlerinin. Şimdi bir tanesi var. Onunla birlikte on sekiz oldular artık. Volljährig (reşit olan) diyoruz. Artık yetişkin oldular. Onla birlikte geçen bir şeyler içmeye gitti. Veyahut Alman arkadaşlarıyla birlikte onlarla da. Yani çocuklarının ufağı da olsun büyüğü de olsun, oğlan farklı onun genelde arkadaşı zaten yukarıya çıkıyorlar onunla odasında bilgisayar başındalar. Yiyecek bir şey alırlar geri çıkarlar. Ama kızlar bizim hanımla da muhatap oluyorlar, konuşuyorlar vs ve bizimkilere keşke senin gibi annem olsa, senin annen gibi annem olsa gibi şeylerde bulunuyorlar. Alman. Hele birisinin annesi ikinci eşiyle birlikte, çocuğu azarlayıp çağırıyor eşi yüzünden ilgi göstermiyor ve bizim kıza gösterilen ilgiyi vs görünce kız imreniyor tabi. (Tunç, E, 42, E, 2. nesil, Hechingen)

Şimşek Alman gençlerin Türk gençleriyle arkadaşlık ettikleri için, onlarla birlikte camiye ve camide yapılan sohbetlere katıldıklarını ifade eder. 2022 Ağustos ayında DİTİB'e bağlı Schleswig Veysel Karani Camiinde gençlere yönelik yapılan etkinlikte Türk ve Arap gençlerin yanı sıra Alman bir gence de rastladık. Gençlerle yaptığımız kısa sohbette Alman gencin arkadaşları olduğunu ve Müslüman olmadığını öğrendik.

Misafir işçilik döneminde Türklerin ana toplumla ilişkileri kadınlar üzerinden kurulduğu düşüncemizi dile getirmiştik. Yeni nesil Türk toplumunda ana toplumla ilişkilerde kız çocuklarının önemli katkıları olduğu söyleyebiliriz. Kız çocuklarının samimi arkadaşlıkları, birbirine gidip gelmeler, ortak etkinlikler gerçekleştirdikleri gözlemlenmektedir. Yine Alman toplumundan kız alıp vermelerde etkileşimin öznesini kız çocukları olduğu fark edilmektedir.

Alman ve Türk erkek çocuklarının arkadaşlıklarında daha çok iş ve sokak düzlemlerinde gerçekleştiğini gözlemledik. Erkekler erkek arkadaşlarından ziyade kız arkadaşlarını evlerine ebeveynleriyle tanıştırmak amacıyla getirmeleri de karşılıklı iletişimde görülen bir durumdur. Toplumun en alt birimi aile kurumları arasındaki toplumların birbirini tanımaya vesile ilişkileri gidip gelmeler, yatılı kalmalar genelde kız çocukları arasında gerçekleştiği söylenebilir. Bunun la beraber Türk ailelerin kız çocuklarını Alman ailelerin evlerine göndermede Almanlar kadar rahat olmadıklarını söyleyebiliriz.

Diğer bir husus Türk toplumunun, gençlerin Almanlarla kurduğu arkadaşlık ilişkilerinde erkek çocuklara yaklaşımı ile kız çocuklara yaklaşımının farklılık göstermesidir. Kız çocuklarına farklı yaklaşımda dini ve kültürel konumlanmalar etkili olmaktadır diyebiliriz. Türk aileleri erkek çocukların karşı cinsle arkadaşlıklarını dini ya da etnik köken gözetmeksizin genellikle kabul ederken, kız çocukların karşı cinsle arkadaşlıklarına karşı olumsuz tavır almışlardır. Söz konusu tavır, ailelerin çocuklarını yetiştirme tarzından, dini algılarından, Almanlar hakkındaki ön yargılardan ve Alman sosyal hayatının sağladığı özgür ortamdan kaynaklandığı ifade edilmektedir (Baran, 2023 :192). Almanya'ya aile birleşimi ile çocuk yaşta göç eden ikinci nesil katılımcılarımızdan Alsancak'ın anlatısı bir kısım Türklerin misafir işçilik döneminde ana topluma yönelik algılarını yansıtmaya açısından anlamlıdır.

Şimdi bizde Almanya'ya geldiğimiz zaman şöyle bir şey vardı bütün Almanlar karnaval çocuğu yani hepsini O şekilde görüyorduk. Yani bütün şeyleri o yolun yolcusu kadınları hep o şekilde gördük Almanları. Ahlaki bakımından o yüzden de biz Türkler sadece onları kullanıp evliliği Türklerle yapan, yapmayı düşünen bir zihniyette bulunduk yani böyle diyeyim. Şimdi Türk hanımlarını Türk kızlarını hep kendi namusumuz gibi gördük, yani bacımız gibi gördük bu şekilde bir ayırım yaptık yani. (Alsancak, E, 44, E, 2. nesil, Köln)

Yukarıda Alsancak'ın ifade ettiği düşünce bazı katılımcılarımız ve kayıt dışı görüşmelerde ifade edilen bir düşünce tarzı olarak karşımıza çıkmaktadır. Üçüncü Nesil görüşmecimiz Çelik bu düşünceyi eleştirerek günümüzde de rastlandığını ifade etmiştir.

Kız çocuklarının karşılıklı yaptıkları ziyaretler çift taraflı etkileşim süreçlerinin yaşanmasına sebep olmaktadır. Bu ziyaretler çocuklara aile yapılarını kıyaslayarak eleştiri ve onay fırsatı vererek, bireysel kararlarında etkili süreçler gerçekleştirmelerini sağlamıştır. Tunç'un anlatısında kızının Alman arkadaşlarının annelerini eleştirerek, Türk anneye öykünmeleri anlamlı bir örnektir. Tersini durum Alman aileler içinde söz konusu olduğu söylenebilir.

Tarakcı Almanlarla evlilik yapan kızlarının çocukluk ve gençlik çağlarında Alman arkadaşlarının evlerine gittiklerinde, arkadaşlarının anne babalarının ilişkilerini gözlemlediklerini, kızların babalarının kendisine karşı davranışları ile kıyaslayarak, sorguladıklarından bahsetmiştir. Tarakcı, kızlarının eşinin kendisine uyguladığı şiddeti, dini ve kültürel temellendirdiklerini, bu nedenle kızlarından birinin ateist olduğunu, Almanlarla evlilik tercihlerinin de babalarının davranışlarından kaynaklandığını söylemiştir (Baran, 2023, s. 214) Görüldüğü gibi çocukların kurmuş oldukları ilişki aileleri karşılıklı olarak etkilemektedir. Tunç ve Tarakcı'nın örneklerini kadınlar ve çocuklar üzerinden iki toplum arasındaki kurulan ilişkilerin, erkekler tarafından kurulan ilişkilere göre sonuçları açısından etkileşime daha açık olduğunu göstermesi açısından anlamlı buluyoruz.

Bu tip ilişki Türklerin ana toplum ile gerçekleştirdikleri ilişkilerde zaman ve mekân bağlamında konumlanmaları açısından önem arz etmektedir. Çünkü Türkler evlerin içinde dış dünyada konumlandıklarından çok farklı konumlanmışlardır. Çeşmenin "Biz evimizin içinde Türk gibi yaşadık. Ama dışarı çıktığımızda bir Alman gibi hayatımız vardı" (Çeşme 2017, s. 95) cümlesiyle ifade ettiği gibi ev onların milli kimlikleri ile konumlandıkları yabancı/öteki olduklarını hissettirecek herhangi bir iğreti bakış, kınanmadan emin olarak yaşadıkları mekân olarak öne çıkmaktadır. Ev bir bakıma kale işlevi görmektedir. Dolayısıyla ana toplum için tam bir müphemlik söz konusu olan mekânın kız çocukları vasıtasıyla ana topluma açılması anlamlıdır.

Yukarıda ele aldığımız veriler ışığında Almanya Türk toplumunun ana toplumla arkadaşlık ilişkileri kurmakta farklı tutumlar geliştirdiğini, homojen bir tavır içinde olmadığını söyleyebiliriz. Arkadaşlık gibi komşuluk ilişkileri resmi ilişkilerin dışında gerçekleşen sivil alana ait süreçleri anlamamızı sağlayacaktır.

2.2.2. Komşuluk

Almanya Türk toplumunun ana toplumla kurduğu ilişkiler içinde komşuluk ilişkisi, iki toplumu mekânsal olarak yaklaştırdığı gibi toplumsal olarak da yaklaştıran süreçler içerir. Türk toplumunun misafir işçilik dönemi ana toplumdan uzak durup, kendi içine dönük konumlanarak paralel toplum (paralelgesellschaft) oluşturduğu (Mortan & Sarfati, 2011, s. 33) görüşünü komşuluk ilişkileri yanlışlar görünmektedir. Farklılıklar yaşanmakla birlikte misafir işçilik döneminden itibaren Türk toplumunun komşuluk ilişkilerinde daha açık ve samimi ilişkiler kurduğu söylenebilir.

Misafir işçilik dönemi aile birleşimi ile göç eden Türk ailelerinin bir kısmı Alman komşuları ile dil kısıtına rağmen ilişki kurmaya çalışmışlardır. Madenci ve arkadaşı Burhan ailelerini Türkiye'den Almanya'ya getirme kararı aldıklarında şehir merkezinde apartman dairesi kiralamışlardır. İki Türk aile Almanların oturduğu apartmanda komşu olmuşlardır.

Mülakatımıza katkı sunan Madencinin eşi komşularıyla ilişkisini sorduğumuzda “Komşularla aramız iyiydi aramız iyiydi. Bizim eski komşulardan iki komşumuz mesela çok yardım severdi hani yapardı” karşılığını vermiştir.

Gelsenkirchen şehir merkezinde aynı apartmanda Alman ailelerle beraber yaşayan Burhan ve Madenci uzun yıllar Almanlarla görüşmeye devam etmişlerdir. Ailelerin çocukları bugün arkadaşlıklarını devam ettirmektedirler. Aynı zamanda görüşmecimiz olan Burhan’ın kızı Rana ile beraber yaşlı bakım evinde kalan komşusu Bayan Zölder’i ziyaret ettiğimizde komşuluklarına dair güzel hatırlarından bahsederek eski fotoğrafları göstermiştir. Bu resimlerde hem İslam’a hem de Hristiyanlığa ait kutsal günlerde aynı apartmanda yaşayan Türk ve Alman çocukları aileler ile birlikte görülüyordu. Resimlerdeki çocukların hala birbirleri ile iletişim içinde olduklarını, yukarıda belirttiğimiz çift taraflı ve dengeli bir kültür geliştirdiklerini gözlemledik.

Avcı “Alman komşularınız var mı? İlişkileriniz nasıl?” sorumuza Almanya’ya göç ettiği 70’lerin ortalarında Kreuzberg’de oturdukları binada komşuları ile aralarının iyi olduğunu ve gidip geldiklerini anlatmıştır.

Var var mesele benim oradaki binadaki komşularıyla çok şey yapardık ilişkiler iyiydi yani. Gider gelirdik tabi. Bina eski insanlar daha doğrusu yaşlı insanlar onlar bazı adetleri vardı yani yeni taşınan şeylere kiliselerinde bereket bilmem ne dini şeylerinde bir şeyler koyarlardı getirirlerdi. Eviniz bereketli olsun diye. Öyle bir tanışma faslı girerdik. Ondan sonrada ona giderdik. Ondan sonrada dostluğumuz şeyimiz komşuluğumuz devam ederdi. (Avcı, E, 56, E, 2. nesil, Berlin)

Avcı ve ailesinin ikamet ettiği Kreuzberg, Türk gettosu olarak nitelenen meşhur semtlerden biridir. Ana toplumdun uzak ve içe dönük konumlanma mekanları olarak nitelenen gettolarda kurulan komşuluk ilişkisi, Türk toplumunun ana toplum ile karşılaşma süreçleri bağlamında anlamlıdır. Getto adı verilen mahalleler ana toplum tarafından yabancılara adeta terk edilmiş, bu mahallelerden kaçamayan Almanlar yabancılarla birlikte yaşamak zorunda kalmışlardır. Yetmişlerde işçi olarak Almanya’ya gelen İşsever, gettolardaki komşuluk ilişkilerini “Almancı Dediğin” adlı kitabında yazıya dökmüştür.

Getomuzda tek tük de olsa Alman komşularımız vardı. Hangi türden olursa olsun bu Alman komşular çok kısa zamanda "getomuzda bulunup bizimle komşuluk etmek onlar için az rastlanır bir şanstır." Hatta bazıları bu mutluluklarını diğer Almanlardan gizlediler de. Getomuzda tekrar Almanların hücum etmesini istemiyorlardı. Bizden son derece memnundular. Bu komşuların ilk şaşkınlıkları geçince, özellikle biz Türklere gördükleri geleneksel komşuluk, yardımlaşma çoluk çocuğumuzun onlara dede gibi nene gibi saygın davranmaları, hastalıkları sırasında konu komsunun nöbetleşe nöbetleşe yalnız ihtiyaçları yoklamaları, onlara yemek götürüp getirmeleri Almanları çok mu çok etkilemekteydi. Kendi evinde hasta iken, çok uzak bir şehirden oğlu kızı telefonla bile aramayan bu Alman ihtiyarlardan çoğu hastalıklarında kalkıp hastaneye bile gitmek istemediler. Hele hele ihtiyarlar haymine gitmiyorlardı. Gezdiğim çoğu mahallede, bizim bacıların: -Hat’çaaa! ben bakkala gidivom. Bizim kocayı yoklamayı unutma! diye nöbet devrettiğini görmüşümdür. "Bizim Koca" dediği ya ihtiyar bir kadım ya da ihtiyar madenci bir Almandır. (İşsever, 1987, s. 196)

Aile bileşimi yoluyla Almanya’ya göç eden Melek’in Almanlar ile komşuluk ilişkileri anlatısı, Türklere Alman evlerine misafir olmaktan kaçınma sebepleri hakkında da fikir vermektedir.

Mesela bir Alman komşum var benim, ben Almanları dost oldum onların, ne entegrasyondan dolayı bir şikâyetim oldu, ne uyumdan şikâyetim oldu. Ne de onların benden oldu. Ben ona Alman’a dedim ki ben bugün karnı yarı yapıyorum, bugün imam bayıldı yapıyorum, bugün patates yemeği pişireceğim gel beraber yiyelim dedim. Dolma yapıyorum, nasıl bir şey dediği zaman, çağırır gel beraber yapalım. Bu şekilde ben bütün Türk yemeklerimi Fährdorf’taki Almanların yüzde sekseni bilir Türk yemeklerini. Böyle öğrettim. Evime terliklen girmeyi öğrettim. Yok ben sokmam. Hayır hususi Türkiye’den terlik aldım geldim ben; ki ayaklarına veriyim diye. Çünkü dışarda gezilen bir ayakkabıyan içeriye ben koymam. İstersem ki ben dünyanın en pis hanımı olayım, o beni ilgilendirir ama gene bunu öğrettim onlara. Yemekten kalktıkları zaman gidip banyoya ellerini yıkamayı öğrettim ben. Bunları hiç çekinmeden

yapıyordum. Diyordum, bu bir temizliğin şartıdır. Çünkü sen ne kadar bu temiz elinen yemek yersen, o kadar sağlıklı yersin. İllaki yemeğin sağlıklı olması şart değil senin temiz olman da sağlıklı olacak. Ve bunları ben öğrettim Almanlara. Almanlardan da benim bir şikâyetim olmadı. Ama bizim Türklerimizin en çok şey. Almanın ben tenceresinde pişen yemeği yemem. Neden o tencerede domuz da pişiriyor. Ben onu yemem. Ya sen domuzda pişirince yemem diyorsun da güzel, güzel bir fikir ama o kadın onu bulaşık makinasına koymuş, yıkamış kaynamış onlar, tertemiz olmuş. Bunu sen domuz etiynen sığır etini bir arada pişiriyor ben yemem desen, yerden göğe haklıdır ama ayrı. (Melek, K, 70, D, 1. nesil, Schleswig)

Melek'in anlattısında ifade ettiği "Türklerin Alman komşularının evlerinde domuz eti pişen tencereden yemek yemekten kaçınma" gerekçesi dini hassasiyetlerin komşuluk ilişkilerini etkilediğini gösteren bir veri olarak anlamlıdır. Kayıt dışı görüşmelerimizde Almanya Türk toplumuna mensup çok sayıda Türk'ün aynı gerekçeleri dile getirdiği gözlemimizi doğrulamaktadır.

Görüldüğü gibi Türk ve Alman toplumu birbirleriyle yatay ilişkileri kadınlar ve çocuklar üzerinden daha kolay geliştirmişlerdir. Özellikle Türk kadınları ile komşu kadınlar arasında, selamlaşma ile başlayıp, oturlan evin ortak alanlarının temizliği ile ilgili görüşmelerle başlayan ilişkiler, Türk mutfağına ait yemek ve hamur işlerinin Türkler tarafından "kokmuştur" diyerek Alman komşularına ikram edilmesi ile gelişmiştir. Yazar Çeşme annesinin yaptığı hamur işlerini Türk ve Alman komşularına ikram ettiğini anlatır (Çeşme, 2016, s. 179). Katılımcılarımızdan Aydemir, Tunç annelerinin komşularına yaptıkları yemeklerden ikram ettiğini anlatmıştır. Evinde görüşme yaptığımız Tarakcı "Alman komşularınız var mıydı?" sorumuza hiç düşünmeden "Alman komşularım vardı hem de çok iyiydi." karşılığını verdi. Komşular arasında eşinin tercih etmemesi nedeniyle sadece kendisinin ev ziyaretlerinde bulunduğunu belirten Tarakcı, komşuları ile ilişkisini tebessüm ederek şöyle anlatmıştır.

Tabi tabi benim kızım hala onu anneanesi olarak şey yapmıştık. Kadın da çok uzun yıllar bak onu tanıdığımız da biz Yetmiş Seksen yaşlarındaydı hemen hemen Yüz yaşına kadar yaşadı. Benim büyük kızım Almanca öğreten ilk şey odur. Üst katımızda oturuyordu. İlk günü kapıyı çaldı şey kartoful (kartoffel-Patates) ufaltıyorlar bir tabağın içine ondan yapmış hemen bize getirdi. Biz kayınvalidemin evine taşındığımızda orada benim ilk Alman komşum oldu ve her günde gelir kapıyı tıklattı. Onun ne demek istediğini ben anlamazdım hiç anlamazdım ama hep yardımcı olmaya çalışırdı. Öyle öyle işte birkaç kelime falan çok iyiydi ondan sonra diğer oturduğum evlerdeki Alman dostlarım vardı yani çok iyi çok çok işlerinde de öyleydi. Vallahi benim kadınlar üzerine daha çok evet hanımlarla daha çok oldu ama ondan sonra mesela işe başladıktan sonra işyerinde karı koca çalışan arkadaşlar vardı. Mesela ben benim beyimi de davet ederlerdi O derdi ki sen git ben gelmiyorum, hoşlanmıyorum derdi gitmezdi. Onun hoşlanacağı bir iki aile vardı onların dışında gitmezdi. (Tarakcı, K, 70, D, 1. nesil, Bremenhafen)

Aydemir kitabında (Aydemir, 2017, s. 97) Almanya'ya göç ettiği seksenli yıllarda Utta isimli bir Alman komşularının ailesinin banka işlerinde yardımcı olduğunu ve bir başka yaşlı Alman komşularının zaman zaman çocuklara harçlık verdiğini anlatır.

Alman komşular içinde büyüyen Tunç çocukluk ve gençlik döneminde komşuluk ilişkilerini "çok iyiydi" cümlesiyle özetlemiştir. Açıklayıcı bilgi amaçlı "gidip gelir miydiniz?" sorumuza Alman komşusu yaşlı kadının kendilerine dadılık yaptığını ve Almanca öğrenmelerine yardımcı olduğunu anlatmıştır. Ebeveyninin komşuluk ilişkilerini anlamak ve konuyu derinleştirmek amaçlı "anne ve babanız komşularıyla sadece selamlaşır mıydı? örneğin geleneksel Türk yemeklerinden paylaşma gibi şeyler olur muydu?" sorusunu sorduk.

Böyle misafirlik şeklinde değil de üstümüzde emekli yaşlı bir bayan vardı. Alman bayan vardı. Kendisi ee ikinci dünya savaşını genç olarak yaşamış, O bize bakıcılık, dadılık yapardı. Biz şimdi altı yaşında, ben altı yaşındaydım kardeşim beş yaşında. Türkiye'den geldiğimizde, Almancamızı tabi o kadar iyi değil. Almancayı öğrenmek için o yaşlı kadın bizle ilgilenirdi. Ev ödevlerimizi okuldan geldiğimiz zaman, annemiz babamız gelene kadar onun yanındaydık. Üstümüzdeki misal olarak üstümüzdeki yaşlı kadın kilim dokurdu. Almanların bu bölgede has bi kilimleri vardı böyle bizimki kadar ince zarif felan değil. Ama kaba bir şekilde öyle kilimler yapardı. Bez parçalarının

artıklarıyla. Ee misal ondan onu alırdı veyahut herhangi bi yemek bi şey yaptığı zaman annem ona gönderirdi. Onunla araları çok iyiydi. Çünkü birbirleriyle yardımlaşma, dayanışma içerisindediler o konuda. Diğer komşularla da merhaba merhaba veyahut bahçede çita falan boyanacağı zaman, ot biçileceği zaman ee o şekil, yani normal bi gündelik hayat birlikte yaşıyorduk. (Tunç, E, 42, E, 2. nesil, Hechingen)

Tunç Alman kamuoyunda medya araçları vasıtasıyla olumsuz algılara karşı komşuluk ilişkilerinin önemine dikkat çekerken, güncel komşuluk ilişkilerine atıf yapar.

Yani medya ne kadar bizim üstümüze oyun oynasa da hepimizin komşusu var. Benim etrafımda komşular var. Bu komşular benim kim ney olduğumu vs bilir. Komşum gelir benim çocukların eğitimini soruyor. Ne yaptı diyo, Mert ne yaptı diyor, nasıl gidiyor dersi diyo. Kız ne yaptı diyo okulu bitti mi şimdi mesleğe mi başlıyo devam mı okuyacak diyo. Yani birebir ilgileniyor bu insan. Benim mesela terörist olcağımı, yahut terörist olduğumu bi Alman'a zarar vereceğimi onu öldüreceğimi keseceğimi doğrucağımı ve öyle bir şey hayatta aklımdan geçmez. Benim kız şindi Türkiye'ye giderken kuşları ona emanet etti. Geçen de işte bana telefon açtı gittim dedi çapkın çapkında diyemiyor, çapkın diyo krank diyo götürdüm doktora götürdüm diyo antibiyotik verdiler diyo. Diyo doktor diyo fazla yaşamaz dedi diyo. Ama benim burda ölmesin diyo. Al alda diyo artık Semanur'a nasıl anlatırsan anlat diyo. Yoksa dedi başka bir tane kuş alıp koycam dedi. Yani bu teklifi de bulundu. Onu da teklif etti. Bu şekil komşuluk bağım var. Karşı tarafımdaki komşularla yani her gün giderdim kahve içerdik birlikte. Halen de arkadaşlığımız devam ediyor. Ama mesela eşim gitmezdi. Onlar içki içiyorlar misal olarak, eşim der ne işim var benim orda derdi. Onlar da bize gelmezdi. Ama benimle arkadaşlıkları vardı. Ben giderdim otururdum kahvem içerdim. (Tunç, E, 42, E, 2. nesil, Hechingen)

Alman toplumu ile sıkı komşuluk ilişkileri kuran katılımcılarımızdan Can, Alman komşuları ile güvene dayalı bir ilişki gerçekleştirdiğini ifade etmiştir. Alman kültüründe komşular arasında Türk kültüründeki gibi gidip gelmeler olmadığı için ev hanımları arasında, ya da kapı önü görüşmelerle sınırlı komşuluk ilişkileri tarif etmektedir. Can ana topluma komşuluk ilişkilerini şöyle anlatmıştır.

Benim burada aynı katta kalıyoruz bu katta bir Türk benim İki tane Alman var. İkinin de evinin anahtarı bizde durur. Bizim evin anahtarı da onlar onların bir tanesinde durur. Alt katta da bir Alman var onun da anahtarı bizde durur. Niye durur? Ben diyor belki unutturum anahtarımı içeriye çünkü siz hep evdesiniz ben sizden alırım anahtarı evimi açarım. Birbirimize itimadımız bu şekilde. Güveniriz. Şimdi Almanlarda bu şekilde gidip gelme olayı yok. Almanlar bazen hanımla kapının önünde konuşurlar. Bir saat yav derim ki buyurun içeriye gelin hatırlatırım ona o gelir bir kahve içer geri gider evine. Ya da hanımı çağırır evine kahve içer ama der biz yarın ben evde yoksam, zaten evin anahtarı sizde benim balkonum var gelin balkonu kullanın burada burada hemen yan tarafta ki eee şey öldü bir komşumuz. Ondan sonra öbürü Batı Almanya'ya gidip geliyor. Anahtar hep bizde yani bizim Almanlarla bir şeyimiz yok komşuluk sorunumuz yok. Ama bizim eee kendi anladığımız tarzda bi komşuluk yok. Gel bize akşam yemeğine bizde sana yarın sende bizi çağır öyle bir olay yok yani Almanlarda bu bu şekilde bir kültür yok yani. Yav tabi öğretebilirdik. Mesela şey eee kurban bayramlarında o zaman kurbanları burada keserdik komşularımıza et dağıtırdık derlerdi ki ya bu sene yok mu? Et derler. Şeyi Kurbanları Türkiye ye ya da Uzak Doğu'ya göndermeye başladık çünkü burada herkes et alabiliyor Dedik ki bu bize değil o insanlara lazım. Sorarlardı bu sene et yok mu? Diye ama yemek yaptığımız zaman eee böyle yemekler yaptığımız zaman Alman komşularımıza veriyoruz. Onlar da memnun oluyorlar tabi. Hatta bir tanesi diyor ki siz buradan giderseniz ben daha burada durmam diyor. Yani ben diyor bir anlamı yok benim durmama. (Can, E, 61, E, 2. nesil, Berlin)

Can'ın anlatısında kadınlar arasında kapı önünde uzun süreli sohbetler ve kısa kahve ikramları kadınların komşuluk ilişkilerinde temel aktör olduklarını göstermesi açısından anlamlıdır. Üçüncü nesil katılımcılarımızdan Elif komşuluk ilişkileri anlatısında annesinin Alman komşularına evlerini açtığını belirtmesi, kadının söz konusu rolünü destekler niteliktedir. Elif Alman komşuları ile aralarındaki ilişkiyi "Benim aram daha hale iyi." şeklinde ifade etmiştir. Elif evlerinde pişen yöresel yemeklerden komşularıyla paylaştıklarını, kendisinin de hala bu adeti devam ettirdiğini eklemiştir. Özellikle annesinin komşuları ile sokakta karşılaştıklarında ayaküstü sohbetler yaptığını belirtmiştir. Mülakat yaptığımız

dönemde büyük anne ve dedesi ile birlikte oturan Elif, oturduğu apartmandaki komşularıyla ilişkisini sorguladığımızda selamlaşma, hal hatır sorma gibi daha sınırlı bir çerçeve çizmiştir.

Doksanlı yılların başında Almanya'ya göç eden Duran Alman komşuları ile güçlü ilişki geliştiren katılımcılarımızdandır. Görüşme amaçlı evine yaptığımız ziyaret ve sonrası dönemde yaptığımız gözlemlerde Alman aileleri ile yakın komşuluk ve dostluk ilişkileri gerçekleştirdiğini gözlemledik. Örneğin alışa gelmişin dışında Alman komşu çocuklarının Duran'ın evinde çok rahat misafir olduklarına şahit olduk. Mülakat yaptığımızda oturduğu eve yeni taşındığını eski mahallesindeki komşuları ile görüştüğünü ifade etmiştir. Duran komşuluk ilişkilerini sıkı olarak tanımlar.

Eski evde binada bir üst katta oturan Alman komşum vardı. Her sene 3. Ayda veya veynahtında (Weihnachten) 3. Ayda Ostern'da çocuklara hediye getirir, biz Ramazan'da onun yanına gideriz. Türkiye'den misafirimiz geldiğinde annemin yanına misafirimizi alır onun evine gideriz. Alman komşularımızla beraber ilişkilerimiz iyi. Yani şöyle çok fazla komşularımız yok ama tanıştığımız bir iki aile vardır. İyi sıkı ilişkilerimiz var. (Duran, E, 38, E, 2. nesil, Duisburg)

Üçüncü nesil katılımcılarımızdan Efe komşuluk ilişkilerini değerlendirirken çocukluğunda oturdukları dairede yan komşuları olan ihtiyar bir Alman ile ilişkilerinden bahsetmiştir. Efe'nin Alman komşusunu "o ailedendi" şeklinde tanımlaması anlamlıdır.

Bizim yan komşu vardı, dediğim gibi, baya yaşlı bi teyzeydi. Çok severdim. Çok iyi bi kadındı. Ee, atyom bunların noeli oluyodu bilmem nesi oluyodu, bizim ayakkabımıza da çikolata kordu, bilmem napardı, hediye verirdi. Biz onun yanına gidip gelirdik. Yani, bi nevi babaanne gibi olurdu. O da ailedendi. (Efe, E, 29, E, 3. nesil, Hattingen)

Katılımcılarımızın bazıları misafir işçilik dönemi ve sonrasında Alman toplumu ile komşuluk ilişkileri kurmamışlar ya da sınırlı tutmuşlardır. Yetmişlerin başında Almanya'ya göç eden Feda komşuluk ilişkilerini asgari düzeyde tutan katılımcılarımızdandır. Alman komşularının olduğunu söyleyen Feda komşuluk ilişkilerini değerlendirirken derin olmadığını söyler.

Evet, Alman komşularımız vardı. Alman komşularımızla aramız gördüğümüz zaman günaydın-günaydın meraba-meraba onun haricinde. Başka bir şey yok. Çok acil bir şey lazım olduğu zaman misal bir tornavida lazım sizde var mı diye istediğimiz, aldığımız zaman böyle bir şeyimiz oldu. Evet basit bir komşuluk alışverişi. Onun haricinde derin komşuluğumuz olmadı. (Feda, E, 63, E, 1. nesil, Duisburg)

Gündoğan Alman komşuları ile sadece selamlaştığını, eşinin ise apartman temizliği gibi ortak sorumluluklar çerçevesinde konuştuğunu belirtir. Mesleği gereği Alman ve Türk toplumuyla sık sık bir araya gelen Türkdoğan Alman komşuları ile aralarında gidip gelme olmadığını söyler. Bu durumu tarafların çekingenliğine bağlar. Türkdoğan komşuluk ilişkilerini değerlendirdiği kısa cevabından sonra bireysel olarak iki toplumdans dost ve arkadaş olanlar olsa da karşılıklı gidip gelmelerin çok nadir olduğunu belirterek Gündoğan'ın görüşüne katılır.

İkinci nesil katılımcılarımız Akdağlı da Alman toplumu ile sınırlı komşuluk ilişkisi gerçekleştiren Türklerdendir. Türklerin ana toplumla ilişkilerini konuştuğumuz bölümde Akdağlı'ya "Alman komşularınızla aranızda ziyaretler olur mu? Önceden olur muydu şimdi olur mu?" sorusuna şöyle cevap vermiştir.

Yok ya Almanlarla öle bir, bilmiyom giden gelen oluyo mu ama ben yani sokakta gördüğüm zaman merhaba işte yani bahçede mangal filan yapıldığı zaman götürür, mesela ikram edilir öle şeyler. Yani gelir dışarda bazen konuşur otur çay filan içeriz ama evin içine öle pek yok. (Akdağlı, E, 50, E, Bielefeld)

Bozok komşuluk ilişkilerini Almanya'ya göç ettiği yıllarda oturdukları caddede Türklerin bulunduğunu ve Alman komşularının farklı bir cadde oturduklarını belirterek "Pek onlarla selamlaşma dışında bir ilişkimiz yoktu." diyerek anlatır. Eşinin ara sıra yan dairede oturan Alman komşusuna yaptığı yemeklerden ikram ettiğini eklemiştir.

Katılımcılarımızın anlatıları ve yaptığımız gözlemleri değerlendirdiğimizde getto ve daha çok getto harici bölgelerde çok sayıda Türk aile Almanlar ile güçlü komşuluk ilişkisi kurmuştur diyebiliriz. Bu ilişki türü ana toplumla olan ilişkileri güçlendirdiği gibi, karşılıklı yardımlaşma ve dayanışma ile toplumları birbirine yakınlaştırmıştır.

Alman aileler Türk çocuklarının yabancı dil öğrenmelerine ve ev ödevlerine yardım ederken, Türklere bahçe ve tamirat işlerinde Almanlara yardımcı olmuşlardır. Mülakat ve enformatik olmayan sohbet tarzı görüşmelerde Türk ev hanımlarının geleneksel Türk yemeklerini yaptıklarında “kokmuştur, komşuluk hakkı” diyerek komşularına ikram ettikleri dile getirilmiştir. Komşuluk ilişkileri yabancı dil problemine rağmen basit selamlaşma ile başlayıp yemek ikramları ile kadınlar tarafından başlatılıp kurulduğu gözlemlenmektedir. Ayrıca komşuluk ve arkadaşlık ilişkileri aracılığıyla çocukların karşılıklı ev ziyaretleri iki toplumun birbirini tanınmasına katkı yaptığı gibi çocuklar üzerinden kültürel etkileşime aracılık ettiği söylenebilir. Dolayısıyla erkeklerin iş arkadaşlığı vasıtasıyla ana toplumla kurulan bireysel ve resmi ilişki statüsünün sınırları kadınlar üzerinden toplumsal ve sivil tür ilişkiye doğru evrilme sürecine girdiği söylenebilir. Ayrıca aile kurumu toplumsal süreçlerde toplumsal tanışmayı kolaylaştıran unsurlardan biri olarak dikkat çekmektedir.

Sonuç

Araştırmamız verilerine göre Türk işçi göçünün ilk döneminden itibaren müphemlik Türk ve Alman toplumlarının birbirleriyle ilişkilerini etkileyen bir unsur olarak öne çıkmaktadır. Dil kısıtının da etkisiyle dini, kültürel ve ahlaki değerlerin izin vermediği süreçler içinde bulunma ve buna bağlı kendi toplumu tarafından kınanma kaygısı ana toplumla bir arada bulunmaları engellediğini ancak söz konusu değerlere bağlı kaygılar ortadan kalkınca birlikteliklerin gerçekleşmeye başladığını düşünmekteyiz. Bir başka ifade ile Türk toplumu tanımadığı ve içeriğini bilmediği ama duyularında günah ve ahlaka mugayir eylemlerin gerçekleştiği etkinliklerden dini ve ahlaki gerekçeler yanı sıra toplumsal baskılar nedeniyle kaçınmış, ancak etkinliklerin tanınması ve bilinmesiyle bir arada bulunma süreçleri gerçekleşmeye başlamıştır. Özellikle yerel festival ve eğlenceler bu konuda örnek olarak ele alınabilir.

İlk nesil Türk toplumu Alman toplumu ile iyi komşuluk ve dostluk, arkadaşlık ilişkisi kursa da bu ev ziyaretleri, davetler gibi birlikte yapılan etkinliklere yansımamıştır. Üçüncü ve dördüncü nesil Türk toplumuna mensup ailelerde bu tutum devam etmekle birlikte bunun değişim sürecinde olduğu da fark edilmektedir.

Günümüzde de Almanlar ile dost ve aile ziyaretleri yapmak gibi ilişki biçimleri kuran Türklere nadiren de olsa rastlanmaktadır. Gözlem ve görüşmelerimizde söz konusu ziyaretlerin azlığının bazı nedenleri şöyle tespit edilmiştir. Öncelikle bu durumun her iki toplum yapısındaki kültürel ve dini farklılıklara bağlı olduğunu söyleyebiliriz. İslam dini ve mahremiyet kuralları Almanlarla farklı mekanlarda kurulan ilişkinin ev içine taşınmasında/taşınmamasında önemli bir etken olarak öne çıkmaktadır. Türk kültüründeki gibi çat kapı ya da karşılıklı gidip gelmeler şeklinde ziyaretlerin yapılmamasının, Alman kültüründe böyle bir alışkanlığın olmamasından kaynaklandığını söyleyebiliriz. Bir başka deyişle komşuluk kavramının ifade ettiği anlam her iki toplumda farklıdır.

Göz ardı edilmemesi gereken diğer bir nokta ise Alman toplumunun daha planlı ve randevu ile ilişkilerini düzenleyen bireyselliğin geliştiği bir toplum olduğudur. Türk toplumu ise Almanya çalışma ve toplumsal şartları gereği planlı olsalar dahi daha esnek planlama alışkanlığı ve akrabalık, komşuluk gibi sosyal bağlarda geleneksel tutumunu tamamen kaybetmemiş bir yapıya sahiptir. 2018 yılı Mayıs ayında Türkiye’ye uçak yolculuğumuz esnasında, Lübeck kentinde ikamet eden ilk nesil Türk işçi hanım efendi ile sohbetimizde, oğlunun 41 yaşında olduğunu ve 35 yaşında üç çocuklu bir Alman kadınla evlendiğini anlatmış, “Evladımın evine randevusuz gidemiyorum. Gelinim bizim özel hayatımız var. Randevusuz gelmeyeceksiniz” dediğini aktarmıştır.

Diğer bir husus ise toplumların birbirlerini yanlış tanımaları, birbirleri hakkındaki önyargıları ve buna bağlı çekingenlikleri sayılabilir. Türklerin ve Almanların birbirleri hakkındaki olumsuz algılarının sebepleri içinde komşuluk gibi yatay ilişkilerin zayıf ve nadir olması önemli bir unsur olarak öne çıkmaktadır diyebiliriz. Bununla birlikte Almanlarla komşuluk ilişkisi kuran ailelerin Almanlar hakkında daha olumlu değerlendirmeler yaptıkları gözlemlenmiştir.

Alman ve Türk toplumları arasında kurulan ilişki süreçlerinde kadınlar ve çocuklar üzerinden kurulan ilişkilerin sonuçları itibariyle farklılaşmalara sebep olduğu görülmüştür. Türk kadınları özellikle geliştirdikleri iş arkadaşlığı ve komşuluk ilişkileri ile Alman toplumunun Türk toplumunu tanımasında/anlamasında önemli bir rol oynamışlardır. Özellikle Türk yemeklerinin “kokmuştur” düşüncesi ile komşulara ikram edilmesi yaygın bir davranış olarak öne çıkarken, Alman komşuların Türk kadınlarına yardım ettikleri katılımcılarımız tarafından dile getirilmiştir. Türk çocukları Alman arkadaşlarını ders çalışma, doğum günü kutlaması gibi gerekçelerle evlerine davet ederken, kadınlar komşu ve Alman arkadaşlarını evlerinde ağırlamışlardır. Böylelikle kadın ve çocukların kurmuş oldukları ilişkiler ana topluma Türk evini ve ailesini tanıma fırsatı vermiştir. Bir başka ifade ile ötekine karşı kale işlevi gören ev ötekine açılmıştır.

Türk toplumu Almanlar için yabancı/öteki gibi asimetrik bir görünüme sahip olduğu gibi Alman toplumu da Türkler için yabancı/öteki’yi ifade etmektedir. Türk toplumu tarafından öteki’nin (ana toplum/Alman toplumu) kınama ve damgalamalarına karşı sığınak ve özgür yaşam alanı sağlayan mekâna (ev), ötekinin alınması anlamlıdır. Bu bağlamda Almanya Türk toplumunun, ana topluma (Alman toplumuna) yönelik “ötekilik nitelendirmelerinde” de değişim sürecine işaret ettiğini düşünmekteyiz. Ötekilik nitelendirmelerinde gevşemeler, tarafların birbirlerine karşı temel güvenlik kaygılarının şiddetindeki farklılaşmaları göstermektedir. Bilinmezlik halkası daralıp bilişme süreçleri genişledikçe birlikte yaşam ve uyum yönünde aktörlerin birbirlerini kabulleri görülmektedir. Almanya’da kalınan sürenin uzaması ve başlangıçtaki kısıtların yeni kuşaklar için ortadan kalkması ile ilişkilerin aralığı kısalmakta ve müphem anlamı da değişmektedir.

Sonuç olarak Almanya Türk toplumu yabancı olarak yer aldığı Alman toplumu ile göçün başlangıcından günümüze bireysel ve kurumsal ilişkilere girmiştir. Söz konusu ilişkiler bireylerin fail olarak yer aldıkları etkileşimler barındırmaktadır. Yatay ilişkilerdeki yakınlık müphemliği azaltarak birlikte yaşam kültürünün oluşmasına katkı sağlamaktadır. Böylelikle çeşitli gerekçelerle siyasi ve politik alanda “yabancı”nın araçsallaştırılarak yabancı düşmanlığı gibi istismar alanlarını yatay ilişkilerdeki yakınlık daraltmaktadır. Bu bağlamda Almanya Türk toplumunun göç sonrası edindiği tecrübe, Türkiye Cumhuriyeti’nin çevre ülkelerdeki siyasi ve ekonomik karışıklıklar dolayısıyla karşı karşıya kaldığı göç ve göç sonrasında yaşanabilecek sorun alanları ile baş etmeye yönelik politikaların üretimine katkı sağlayacaktır.

Kaynakça

- Abadan, U. N. (2002). *Bitmeyen göç, konuk işçilikten ulus ötesi yurttaşlığa*. İstanbul: Bilgi Üniversitesi.
- Aydemir, M. (2017). *Almanya'daki Türkler ve ben*. Haselau, Deutschland: BoD-Books und Demand.
- Baran, I. (2023). *Avrupa yeni nesil Türk toplumunun sosyo kültürel yapısının oluşumunda dinin etkisi ve değişim* (Yayımlanmamış doktora tezi). Ankara Üniversitesi Sosyal Bilimler Enstitüsü, Ankara.
- Bauman, Z. (2013). *Postmodernizm ve hoşnutsuzlukları* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı Yayınları.
- Bauman, Z. (2014). *Modernlik ve müphemlik* (İ. Türkmen, Çev.). İstanbul: Ayrıntı.

- Buck, M. (2017). *Der Bahnhof war der Sonntag für die Gastarbeiter, Bild von Arbeitsmigranten im fotografischen Werk Erika Sulzer-Kleinemeiers von 1969 bis 1972*. Innsbruck: der Leopold-Franzens-Universität Innsbruck.
- Canatan, K. (1995). *Avrupa'da Müslüman azınlıklar*. İstanbul: İnsan Yayınları.
- Çeşme, N. (2016). *Der wille versetzt berge, aus dem leben einer Türkischen gastarbeiterfamilie*. Stuttgart: Dualedition.
- Çelik, C. (2008). Almanya'da Türkler: Sürekli yabancılık, kültürel çatışma ve din. *Milel ve Nihal*, 5(3), 105-142.
- Çevik, M. L. (2023). Etnisite-din ilişkisi: Kürtlerde dinsel bireycilik. *The Journal of Mesopotamian Studies*, 8(1), 63-92.
- Goffman, E. (2004). *Günlük yaşamda benliğin sunumu* (B. Cezar, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Statista (2023). Erişim adresi (10 Eylül 2023): <https://de.statista.com/statistik/daten/studie/161051/umfrage/bevoelkerung-mit-und-ohne-migrationshintergrund-in-deutschland/>
- İşsever, A. N. (1987). *Almanca dediğin*. Gelsenkirchen, Almanya: Okur Verlag.
- Kaya, A. (2016). *İslam, göç ve entegrasyon: Güvenlikleştirme çağı* (N. Y. Ural, Çev.). İstanbul: İstanbul Bilgi Üniversitesi.
- Mortan, K., & Sarfati, M. (2011). *Vatan olan gurbet Almanya'ya işçi göçünün 50. yılı*. İstanbul: Türkiye İş Bankası Kültür Yayınları.
- Perşembe, E. (2005). *Almanya'da Türk kimliği*. Ankara: Araştırma Yayınları.
- Rosenthal, G. (2018). *Interpretive social research: An introduction* (R. Schubert, Çev.). Göttingen: Göttingen University Press.
- Simmel, G. (2009). *Bireysellik ve kültür* (T. Birkan, Çev.). İstanbul: Metis Yayınları.
- Toker, İ. (2008). Nitel araştırma paradigması ve din. *Selçuk Üniversitesi İlahiyat Fakültesi Dergisi*, Güz, 55-76.